

E

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ

1. İNÖNÜ MUHAREBELERİ

Ankara Hükümeti, yeni silah altına alınan askerlerle düzenli bir ordu kurulmasına ve Kuvayi Milliye birliklerinin de düzenli ordu birliklerine katılması çalışmalarını başlatır. 9 Kasım 1920'de alınan bir kararla "emir ve komuta" değişikliği yapılarak, Batı Cephesi Kumandanlığı, Kuzey ve Güney Cephesi Komutanlığı diye ikiye ayrılır. Kuzey Cephesi Komutanlığı'na Albay İsmet (İnönü) Bey, Güney Cephesi Komutanlığı'na Albay Refet (Bele) Bey atanır. Her iki cephe komutanlığı da direk Genelkurmay Başkanlığı'na bağlanır.

Mustafa Kemal Paşa ve
İsmet Bey Karargahta
savaş planı hazırlarken.

20 Kasım'da General Papulas, Türkiye'deki Yunan orduları başkomutanlığına atanır. 22 Kasım'da Yunan Başkomutanı General Papulas İzmir'e gelir. Yunan Ordusu Komutanı Papulos, Ankara Hükümeti'nin düzenli ordusu olmadığını, düzenli Türk Ordusu henüz kuruluş aşamasında iken, yeterince kuvvetlenmeden bir keşif saldırısı yapılmasını teklif eder. Yunan Ordusu önce Uşak Cephesi'nde şaşırtıcı hareketlerde bulunduktan sonra 6 Ocak 1921 tarihinde, Eskişehir'i işgal etmek ve demiryolunun geçtiği bu yerleri kontrol altına almak amacıyla İnönü mevkiinde taarruza başlar.

Yaklaşık üç kat üstün olan Yunan Ordusu genel saldırıya geçer. Türk Ordusu'nda yer yer çözümler olur. Yıpranan ve kayıplar veren Yunanlılar, takviye kuvvetler alarak, saldırılarını sürdürürler. Türk Ordusu'nun geri çekilmesi gerekiyordu. Ankara'dan gelen emirde, eğer Eskişehir'i korumak imkansız ise, ordunun Eskişehir'in doğusuna çekilebileceği bildirilir. Fakat Cephe Komutanı İsmet Bey çekilmeye gerek görmeyerek, 10 Ocak gecesi Eskişehir'in batısında savaşı kabul eder. Türk

Ordusu'nun her kıtasına, bu cephede, "Her subay ve erin kudretinin çok üstünde çaba harcaması, ölümü hiçe sayarak her karış toprağı savunması ve Türk komutasının azim ve kararı karşısında düşmanın azim ve kararının kırılması" emri verilir. Fakat Yunan Ordusu saldırıya devam etmeyerek geri çekilir. Yunanlılar ilk kez düzenli Türk ordusuyla karşılaşır ve ilk yenilgiyi alır. Bu başarı ile Büyük Millet Meclisi'nin otoritesi büyük güç kazanır. Kanun hakimiyeti ve asayiş sağlanır. İsmet Bey başarısından dolayı Mirliya'lığa yükselir. Birinci İnönü muharebesi, Ankara Hükümeti'nin kurmaya çalıştığı düzenli birliklerin savunma amaçlı yaptığı çarpışmalar olarak savaş tarihinde yerini alır.

23 madde ve bir geçici maddeden oluşan “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” 20 Ocak 1921’de kabul edilir. Buna göre: “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir”. Yürütme gücü ve yasama yetkisi milletin yegâne ve hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi’nde toplanır. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi’nce yönetilir ve hükümet, Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşır. Büyük Millet Meclisi Başkanı, Bakanlar Kurulu kararını onaylamaya ve Meclis adına imzaya yetkilidir. Meclis, yönetimi seçmiş olduğu bakanlar aracılığıyla yürütür. Seçimler iki yılda bir yapılacaktır. Yasada bulunmayan hususlar için, bu anayasaya ters düşmemek kaydıyla, 1876 Anayasası (Kanun-u Esasi) geçerli olacaktır⁴².

Millî mücadele yıllarını abideleştirmek ve kurulan Türk devletinin bağımsızlık hikayesini bütün dünyaya anlatacak bir “milli marş” yarışması düzenlenir. Birinci gelen şiire beş yüz lira ödül verileceği duyurulur ve altı ay

İç isyanların bastırılmasında önemli rol oynayan Albay Refet Bey, Kuvvayi Milliye çete reisleriyle birlikte

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem Bey ve arkadaşları

İkinci İnönü Muharebesinde şehit olanlar Ankara Namazgahtepe’de defnedilirken.

zaman tanınır. Altı ay süre içerisinde 724 şiir bu yarışmaya iştirak eder. Ankara’da Taceddin Dergahevi’nde ikamet eden Burdur mebusu Mehmet Akif (Ersoy) Bey ise, “mebus” olduğu için bu yarışmaya katılmaz. Mebusluğunun yanında katılmamasının en büyük sebebi ise verilecek para ödülüdür. Maarif (Eğitim) Vekili Hamdullah Subhi Bey, Mehmet Akif Bey’le özel bir görüşme yapar ve bir şiir yazmasını ister. M. Akif Bey’de “ödül” almamak şartıyla bu teklifi kabul eder. “Kahraman Ordumuza” ithaf ettiği “İstiklal Marşı”nı yazar. Kastamonu Mebusu Dr. Suat, Balıkesir Mebusu H. Basri, Ankara Mebusu Şemseddin, Bursa Mebusu Emin, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya, İsparta Mebusu İbrahim, Kırşehir Mebusu Yahya Galip beyler “Mehmet Akif Beyin şiirinin kabulü”nü isteyen önerge verirler ve bu önerge gürültüler ve red sesleri arasında, 12 Mart 1921 günü çoğunlukla kabul edilir⁴³.

Mehmet Akif Ersoy’un İstiklâl Marşı’nı yazdığı Ankara’daki Taceddin Dergahevi

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından İstiklal Marşı meclis kürsüsünden okunur. Daha sonra Konya Mebusu Refik Beyin isteği kabul edilerek İstiklâl Marşı bir kez de ayakta dinlenir. İstiklal Marşı’nın kabulünden sonra Meclis Muhasebecisi Necmeddin Bey, kanun gereği yarışmayı kazanan şiirin yazarı Mehmet Akif Bey’e beşyüz lira ödülü nakden takdim eder. Mehmet Akif Bey ise “Ben müsbakaya girmedim; bu para bana ait değildir” diyerek reddeder. Bunun üzerine Necmeddin Bey bu paranın kanun gereği ödenmesi gerektiğini söyleyince Mehmet Akif Bey bu parayı alır ve “Sarıklıla Hastahanesi”ndeki yaralı gazilere hibe eder. Erzurum mebusu Gözübüyükzade Ziya Bey bu olay üzerine Mehmed Akif Bey’e “Yahu sen bu parayı neden almadın? Sırtında palton yok. Üstelik bana da ikiyüzelli lira borcun var. Alıp da bari borcunu verseydin” deyince Mehmet Akif, sert bir eda ile “ Borç başka, bu iş başka” diye cevap verir⁴⁴.

Türk Ordusu’nun yeterince kuvvetlenmesine fırsat vermek istemeyen Yunanistan, Londra Konferansı’nın sonucunu beklemeden, yeni bir saldırıya hazırlanır. Salgın hastalıklar, yiyecek ve ilaç yokluğu Türk Ordusu’nu kırıyordu. Yalnızca soğuktan olan hastalıklardan 9.000’den çok asker, bu kış içinde ölmüştü. Askerin sırtına giydirecek, sıcak tutacak elbise bulunamadığı için halk, evlerindeki kilimleri basit bir şekilde dikip orduya veriyordu. Bütün bu yokluklara rağmen Türk Ordusu inançla ve yılmadan hazırlanıyor. Lloyd George, Yunanlıları uyarmak için, “Alınan önlemleri yeterli görüyorum, hiçbir şeyin talihe ve tesadüfe bırakılmaması gerekir. Çünkü yapılacak tararruz başarısızlığa uğrarsa bundan sonra Türklerle uyuşulamaz” diyordu.

Yunanlılar 23 Mart’ta Bursa, Uşak, Eskişehir ve Afyon’dan üstün kuvvetlerle taarruza geçerler. Yunanlılar 24 Mart’ta Bilecik’i, 25 Mart’ta Pazarcık yöresini işgal edip İnönü mevzilerini sıkıştırmaya başlarlar. 30 Mart’a kadar süren, zaman zaman süngü savaşı halini alan savaşlar sonucu önemli stratejik bir yer olan “Metris Tepe” Yunanlıların eline geçer. Yunanlılar Güney Cephesi’nde de Refet Bey komutasındaki birliklere saldırır ve Afyon’u işgal ederek ilerlerler. Oysa Refet Bey, yenilgi durumunda olduğunu görmemiş, İsmet Bey’e yardım için Ankara’ya başvurur. Bu sıkışık durumda, B.M.M. Muhafız Taburu cepheye gönderilir. Bu kuvvetin gelmesiyle, güçlenen Türk ordusu, 31 Mart 1921’de karşı saldırıya başlar. Türk ordusunun erleri ve subayları insanüstü fedakarlıklar göstererek, komutanlar ön hatlar-

da çarpışarak, Yunan ordusuna büyük kayıplar verir. Bu sırada Ankara, savaşın sorumlusu İngiltere'ye sert bir nota verir. Fakat daha İngiltere'nin cevabı gelmeden, Yunan ordusu 1 Nisan tarihinde yenilgiyi kabul ederek çekilmeye başlar. Türk süvarileri Yunan ordusunu takip eder. Refet Bey'in emrindeki süvariler, düşman çekilişine ağır kayıplar verir. Fakat Türk ordusunun iki katı kuvveti olan Yunan ordusu, yeterince ezilip yok edilemez. Savaşın geçtiği bir çok Türk şehir ve kasabası tamamen tahrip olur, yakılıp yıkılır.

Bu muharebede Türk birlikleri 42 subay şehit, 102 subay yaralı, 4 subay esir, 2 subay kayıp, 4 subay firar, erlerden ise şehit, yaralı, kayıp ve firar sayısı toplam 4.800 kişidir⁴⁵.

İsmet Bey, 1 Nisan tarihinde Metris Tepesi'nden Ankara'ya telgrafla Yunan Ordusu'nun yenilgisini bildirir. İnönü Zaferi, 8 Nisan'da kazanılan Aslıhanlar Zaferi ile tamamlanır. Afyon yönünde ilerleyen Yunan ordusu, İnönü'deki kuvvetlerinin yenilip çekilmesi üzerine Afyon'u boşaltıp çekilir. Yolda Aslıhanlar'da ağır bir yenilgiye daha uğrarlar. Fakat Uşak'ta takviye aldıkları için Türk Ordusu ileri hareketini durdurur.

İkinci İnönü Zaferi içte ve dışta büyük etki yapar. Dışta ise Yunanlılar ve İngilizler, Türk Ordusu'nun gücünü kabul ederler. Alman ve Bulgar basını bu başarıya geniş yer vererek, kendi halklarının moralini yükseltmeye çalışırlar. Fransız basını "Eskişehir Savaşı" adını verdiği bu savaşa geniş yer verir. Türk başarısını över. Hatta bazı gazeteler, "Tek bir çözüm var: Samimiyetle Türklerin bağımsızlığını tanımak, İzmir'i, Edirne'yi vermek..." diye yazarak büyük gerçeği dile getirir. Fakat düşman geri çekilirken, sivil halktan çok kimseyi öldürür, köy ve kasabaları intikam için yakar. Ankara, bu durumu tesbit etmek için bir "Tahkikat Heyeti" gönderir. Dış basından gözlemciler çağrılır. Fakat bütün bunlar, Yunan katliamını engel-

lemez. Hatta, Rum çeteleri ve Ermeni çeteleri, Abhazlar çok kanlı, dehşet verici kıyım yaparlar. Batı ve Doğu Trakya'da da Türklere karşı büyük baskı yapılır. Türklere karşı Trakya'da katliam girişimleri İtilaf Devletleri'nin (İtalya ve Fransa) araya girmesiyle engellenir.

Fransa, Türkiye'nin başarısı karşısında gerçekleri görerek Türkiye ile anlaşma zemini arar. Başlayan Türk-Fransız görüşmeleri Ankara'da dostluk havasına bürünür. Fakat Yunan Ordusu yeni bir saldırıya başladığı için Fransızlar görüşmeleri askıya alırlar ve saldırının sonucunu beklerler.

2. BÜYÜK BOZGUN

Ankara, İnönü cephelelerindeki başarıların sevincini yaşarken, gelecekte yaşanacak cephe bozgunlarına hiç ihtimal vermez ve Meclisin açılışının birinci yılını kutlar. 23 Nisan 1921 günü "milli bayram" ilan edilir, halk "milletin saltanat günü" olarak kutlar. Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek için İngilizler Ankara'ya bir casus gönderir. Mustafa Sagir isminde ki casus tutuklanarak Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanır ve idam edilir.

İnönü yenilgilerinden sonra Yunanlılar, Bursa ve Uşak Gruplarıyla aynı zamanda saldırıya geçer. Amaçları, Türk ordusunu güneyden çevirerek çekilmesine imkân vermeden imha etmektir. Yunanlıların saldırı için ileri yürüyüşü başladıkları 10 Temmuz günü, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 49. toplantısını açmak için kürsüye gelen Meclis Başkan Vekili Doktor Adnan Bey (Adivar), kürsüde beş milletvekilinin imzaladığı şu önergeyi buldu:

"Yüce Başkanlığa

Cepheelerde savaş başladığı işitildi. Oturuma başlamadan önce ordumuzun zaferi, yurdumuzun ve ulusumuzun esenliği için Kay-

Eskişehir'den trenle halk Ankara'ya doğru göç eder.

Cephelerden trenle Ankara istasyonuna çok sayıda yaralı asker gelir

seri Milletvekili Hoca Alim Efendinin bir dua okumasını teklif ederiz.”

Önerge oy birliğiyle kabul edilir. Bütün milletvekilleri ayağa kalkar. Avuçlar okunacak dua için açılır. Alim Hoca kürsüye çıkarak yanık sesiyle uzun bir dua okur. Dua, milletvekillerinin gür fakat dokunaklı “Amin”leriyle biter⁴⁶.

10 Temmuz 1921’de başlayan 160 km.lik cephe boyunca devam eden Eskişehir-Kütahya savaşlarında, Yunan ordusunun güçlü sağ kanadı karşısında direnmeye çalışan Türk cephesi yarılr. Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar işgal edilir. Cephe komutanı İsmet Paşa, Mustafa Kemal’in önerisi üzerine milletin biricik umudu olan genç orduyu düşmana kaptırmamak için, “askerliğin icaplarını yerine getirerek Sakarya gerisine” çekilir. Bazı kaynaklarda ise bu yenilginin sorumlusu olarak İsmet (İnönü) Paşa gösterilir⁴⁷.

Yunanlılar, Türk ordusuna kesin ve son darbeyi vuracakları saldırının hazırlıklarını yapmak için çarpışmalara ara verirler. İki hafta süren kanlı çarpışmalarda verilen şehitler, savaş dışı kalan yaralılar, moral çöküntüsünden doğan toplu kaçmalar; düşmana kaptırılan silah, cephane, araç ve gereçler nedeniyle ordumuzun gücünün yarısına yakın bölümü yitirilir. Moral bozukluğu kimi savaşçıları sarsmış, yeni bir Yunan saldırısını durdurmak umudu

kalmamış, karanlık bulutlar Ankara göklerini sarmış, yüz kilometre ötedeki düşmanın nefesi Ankara’dan duyulur.

Bu olay üzerine Atina’da zafer çanları çalar, toplar atılır, fener alayları coşku içinde dolaştırılmaya başlanır.

Abartılı Yunan bültenleri, Türk Ordusu’nu savaş dışı bırakıldığını yazar. “Yunan ordusu nefes aldirmeden düşmanı kovalıyor” demecleri verilir. Yunan Başbakanı gazetecilere “Binlerce yıldan beri medeniyeti koruyan Yunanistan için Küçük Asya yolları yabancı değildir. Bu nedenle hareketimizin son hedefi ne olursa olsun, bu bir istilâ özelliği asla taşımaz.” der. Anadolu’daki Yunan Orduları Kurmay Başkanı’na göre “Savaş, Hellenizmin yüzyıllardan beri yürüttüğü Küçük Asya’yı medeniyete açma savaşının bir devamıdır.... Artık Yunanistan bütün ülkeye yerleşme ve Boğazların bekçisi olma hakkını kazanmıştı. Yunan ordusu bu hakkı üzerinde ısrar etmeğe kararlıydı ve bunu kabul ettirebilecek güçtüydi.” Başbakan Gounaris, “En ciddi bir şekilde, barışa giden en kestirme yol İstanbul sorunun çözülmesidir” görüşünü savunur⁴⁸.

“Büyük Bozgun” olarak tarihe geçecek olan bu yenilgi üzerine Meclis toplanır ve kurtuluş çareleri aranır. Mustafa Kemal Paşa, daha sonra Polatlı’da bulunan karargaha vardığında bu

Köylerden şehire doğru göç başlar.

bozgunun bilançosunu alır. Durum şöyledir: 1.643 şehit, 4.981 yaralı ve 374 esir vermiş, 18 top, 47 ağır, 34 hafif makineli tüfek kaybetmiş ve 30.809 kişi cepheden kaçmış. Bu kaçanlar yanında silahlarını da götürürler⁴⁹.

Cephelerden Ankara'ya yaralı trenleri gelmeye başlar. Gelenler, Birinci ve İkinci İnönü Muharebelerinde yaralanıp da Eskişehir'deki hastanede tedavi gören gazilerdir. Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde yaralanan gazilere yatak açmak için Eskişehir'de bulunan hastanedeki yaralılar, Ankara'ya taşınmaya başlar. Bu taşınma tezden Ankara'da duyulur ve halk tren istasyonuna koşar.

Vagonlardan inen yürüyebilecek durumda-kilere omuz vererek, sedyeli olanların sedyelerini taşıyarak arabalara, kağınlara yerleştirirler yaralıları. Sonra, Namazgah'ın

ilerisinden Samanpazarı'na çıkan yolun başındaki Ankara Numune Hastanesi'ne götürüp yerleştirirler. Ankaralılar, yol boyunca yaralıların ağzından haber almaya, cephede olup bitenleri öğrenmeye çalışır. Eskişehir'den daha çok yaralı geleceğini öğrenirler.

Ankaralılar, cephedeki bozgunu ertesi gün gelen trenlerden anlarlar. Bu kez, trenlerde yaralılarla birlikte Eskişehir'den kaçan halk da vardır. Vagonlar tıklım tıklım insan doludur. Gelenler kadın, kız, çocuk ve yaşlı erkeklerdir. Eskişehir'den gelen sivil halk göçün şokuyla ve tren yolculuğunun meşakkatinden ne olduğunu anlamadan, getirebildikleri bir iki parça kap, yatak ve yorganla trenden inerler. Trenden inenler yanlarındaki ağırlıklarıyla ne yapacaklarını, nereye gideceklerini bilmedikleri için istasyonun bir kenarına çekilirler. Kısacası Ankara tren istasyonu, sivil halk ve cepheden gelen yaralı askerlerin kalabalığı ile mahşer yerine döner. Yarı uykulu kadınlar çocuklarını kucaklarında sallayarak uyutmaya çalışır.

Ankara'nın bir göçmen akınına uğrayacağı hiç akıllardan geçmemiş ve bu konuda hiçbir tedbir alınmamıştır. Yöneticiler ve Hilali Ahmer (Kızılay) görevlileri gelenleri nereye yerleştireceklerini, onları nasıl doyuracaklarını düşünürken, Ankaralılar tarihten gelen misafirperverliklerini bir daha gösterir ve gelenleri evlerinde misafireder. Sonraki günler cephedeki büyük bozgun olanca ağırlığı ile Ankara'nın

Cephelerde savaşan askerlerimizin muzafferiyeti için Meclis önünde devamlı dualar yapılır.

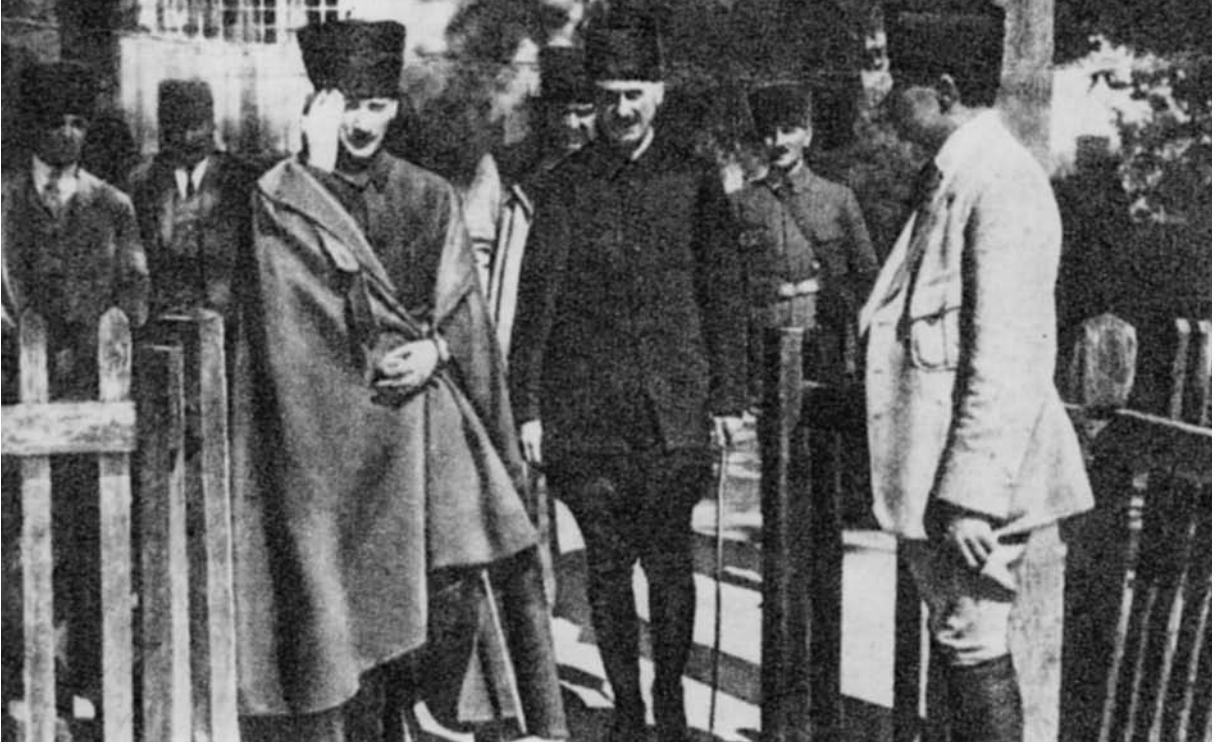

üstüne çöker. Eskişehir boşaltılarak düşmana terk edilir. Bütün yaralılar trenlerle Ankara'ya gönderilir. Peş peşe gelen gelen trenlerden inen yaralıların çoğunun üniformasındaki kan bile henüz kurumamıştır. Yalnızca 22 Temmuz günü trenler Ankara'ya, 146 subay ve 1.995 er olmak üzere 2.101 yaralı getirir. Numune Hastanesi tıklım tıklım dolar, çoğu yaralılar evlere dağıtılır. Sakarya Irmağı'nın ötesinde daha binlerce yaralı bulunduğu, bunların sedyeleri demiryolu kıyılarına doğru taşındığı, oralardan trenlerle Polatlı ve Ankara'ya gönderileceği haberi alınır.

Yalnızca yaralıları ayırmasından ötürü trenlere binemeyip de bulabildiği her türden taşıt aracıyla yola düşen Eskişehir ve yöresi halkı, kabileler halinde Ankara'ya gelmeye başlar. Ankara sokaklarında ağlayan çocukların, geride kalan öküzüne veya eşeğine küfreden ihtiyarların, çocuklarını azarlayan kadınların sesleri birbirine karışır; kağnıların inleyen gıcırıltıları, at kişnemeleri ve kırbaç şaklamaları insan seslerini bastırır. Bozgunun acılarını paylaşmaya ve göçmenlere yardımcı olmaya çalışan Ankaralıları, sıranın ne zaman kendilerine geleceği kaygısından kurtulamazlar. Cephede kanlı boğuşmalar sürüp gider; Afyon, Kütahya, Eskişehir birbiri ardına düşmanın eline geçerken Ankara, savaşı sadece uzaktan izler. İlk gelen yaralı ve göçmenler de fazla önemsenmemişti. Yaralı trenlerinin ve göçmen kabilelerinin arkası kesilmez olunca, şehir yaralı ve göçmen dolunca, bozgun bütün ağırlığıyla Ankaralıların üstüne çöker, büyük bir moral çöküntüsüne yol açar.

Eskişehir tümüyle boşaltılır. Üç gün sonra Eskişehir'i kurtarmak için yapılan saldırı da bozgunla sonuçlanır ve o akşam ordumuzun düşmanla araya mesafe bırakarak Sakarya Irmağı doğusuna çekilmesine başlanır. Geri çekilme düzgün biçimde ve hiç bir birlik düşmana kaptırılmadan gerçekleştirilir. Çarpışmalarda yıpranan Yunanlılar da yeni bir çatışmaya girmekten kaçınarak, birliklerimizi uzaktan izlerler. 26 Temmuz günü ordumuz tümüyle Sakarya'nın doğusuna çekilir.

Bozgunu izleyen günlerde, erler arasında kaçma olaylarının arttığı görülür. İşin kötüsü, kaçanların çoğu tüfeklerini de birlikte götürdüğünden, ordunun yalnızca savaşı sayısı değil, ateş gücü de eksilir. Kaçanların çoğu köylerine, şehirlerine varınca yakalanıp cezalandırılacaklarını bildiklerinden, üçü beşi birleşip bir çete oluşturur, yiyecek almak ve yaşamlarını sürdürmek için işi eşkıyalığa dökerler. Kaçaklar Ankara'ya gelmeye cesaret edemediğinden, şehre yiyecek getiren köylüleri ve yoldaki göçmenleri rahatsız ediyorlar. Kaçakları yakalamak için önlemler alınırken, Hükümet merkezinin, Ankara'nın güvenlik altına alınması da önem kazanır. Büyük Millet Meclisi'nin güvenliğini sağlamakla görevli Meclis Muhafız Taburu, Yunanlıların genel saldırısından önce cepheye yetiştirilmiş ve çarpışmalara katılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 22 Temmuz günü Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'dan, ilk fırsatta Meclis Muhafız Taburu ile 3. Süvari Tümeninin Ankara'ya gönderilmesini ister⁵⁰.

3. BAŞKOMUTAN MUSTAFA KEMAL PAŞA

1921 yılının Ağustos ayının ilk günleri Ankara'da karamsar bir durum hakim olur. Ankara'dan Kayseri'ye, Sivas'a uzanan yollar göçenlerle dolar. İlk kez düşmanın soluğunu Ankaralıları bu kadar yakından hisseder ve diğer illerden gelen göç kafileri ile birlikte yollara düşerler.

Büyük Millet Meclisi, 4 Ağustos 1921 gününde yapılan gizli oturumda, cepheye giden ve orada incelemelerde bulunan heyetin raporunu görüşür. Mebuslarca Meclise sunulan rapor oldukça vahim ve acilen tedbirler alınması yönünde konuşmalar yapılır. Neticede yapılan görüşmeler sonucunda oybirliği ile Mustafa Kemal Paşa "Başkomutan" olur ve kendisine Büyük Millet Meclisi adına üç ay geçerli yetki verilir. Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan olması üzerine Meclis'te bir konuşma yapar ve mebuslara teşekkür eder. Kısa ve anlamlı konuşması şöyledir: "Zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları mutlaka yeneceğimize olan güven ve inancım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu kesin inancımı yüksek heyetinize karşı ve bütün millete karşı, bütün dünyaya karşı ilân ederim."

Yapılan yeni düzenleme ile, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı üzerinde bulunan İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifâ eder. Bu göreve Fevzi (Çakmak) Paşa getirilir. Ondan boşalan Millî

Savunma Başkanlığına ise Refet (Bele) Paşa atanır. Mustafa Kemal, Başkomutan olarak orduya ve millete de bir bildiri yayınlayarak "düşmanın ülkenin harim-i ismetinde boğulması için her şeyin yapılacağını" tekrar eder⁵¹.

Mustafa Kemal Paşa bir taraftan milletin ve ordunun moralini yüksek tutmaya çalışırken, diğer taraftan erat, silâh ve malzeme bakımından büyük eksikleri olan ordunun ihtiyaçlarını sağlamak için enerjik bir şekilde harekete geçer. Topyekûn bir savaşı yürütebilmek için "Tekâlif-i Millîye" emirlerini yayınlar. Adetleri ona ulaşan bu kanun hükmündeki emirlerle, ordunun ihtiyacı olabilecek her şeye, bedeli daha sonra ödenmek üzere yüzde kırka varan ölçülerde el konulması öngörülür.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara Belediyesi'nce kendisine hediye edilen Çankaya'da ki bağ evine taşınır. Daha sonra Çankaya'daki bu köşk, M. Kemal Paşa'nın taşınmasından sonra "Çankaya Köşkü", "Çankaya" yada yalnızca "Köşk" olarak anılır. Mustafa Kemal Paşa'nın köşke yerleşmesinden sonra, Milli mücadeleden önde gelen sivil ve askeri kadrosunda olan kişiler de yavaş yavaş Çankaya'daki köşke yakın bağ evlerine taşınmaya başlarlar. Karadeniz kıyılarındaki Rum Pontus çetelerini sindiren Giresunlu Topal Osman Ağa ve adamları, köşkün korunmasıyla görevlendirilir⁵².

Büyük Millet Meclisi'nin 23 Temmuz 1921 günü oturumunda Bakanlar Kurulu Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkan

Anadolu'dan kağınılarla gelen malzemeler Irmak yakınındaki istasyona taşınır.

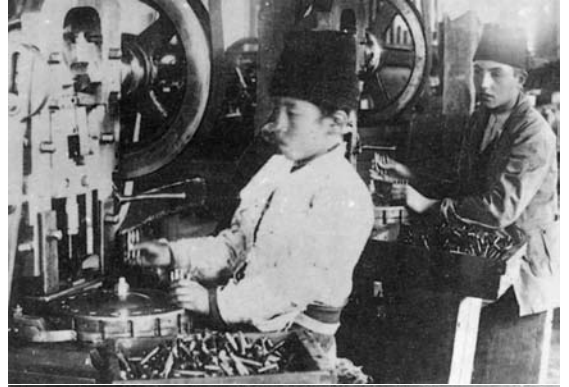
Vekili Fevzi Paşa hükümet adına gizli oturum yapılmasını ister. Yapılan gizli oturumda hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınmasını teklif eder. Daha sonraki oturumlarda hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınmasına karar verilir.

Ankara'nın caddeleri, sokakları ve çevresi Eskişehir tarafından gelen göçmen aileleri ile dolar. Caddeler, sokaklar savaşın ve yenilginin acısını sergiler. Yunanlılardan kaçan sivil halk kendilerine umut kaynağı olarak Ankara'yı görür. Yanlarına aldıkları yiyeceklerle Ankara'ya ulaşanlar, kadınlar, çocuklar, yaşlı erkekler gelip geçenlerden yardım umar. Arabaları ve kağınılarında barınırlar. Atları ve öküzleri ise sahiplerinden daha açtır. Bu çaresiz insanlar ile hayvanları imkanlar ölçüsünde doyurulmaya çalışılır. Ankara böylesine bir göçmen akınına göğüslemeye hazır olmadığı için çok zorluklar çeker. Ankaralı varını yoğunu harcar, elindekini göçmenlerle paylaşır. Acı ve ızdırap dolu günler yaşanırken bir de devlet kuruluşlarının Kayseri'ye taşınacağı duyulunca, Ankaralılar da göç havasına girerler. Kimi Kayseri'nin, kimi Sivas'ın yollarına düşer. Araba, kağını, at, eşek ve öküz bulmak zorlaşır. Ankara tren istasyonunun etrafına, kaçırılan tren vagonlarından meydana gelen "Lütfiye" mahallesi kurulur. Göçmenler bu vagonları ev olarak kullanır⁵³.

Osmanlı tebası olan yerli Rumlar, Yunan ordusuna katılarak Müslüman Türke karşı savaşır. Yunanlıların işgal ettikleri yerlerdeki yerli Rumların bir bölümü "Megalo İdea"ya inandıklarından, "Büyük Bizans Devleti"nin kuruluşuna katkıda bulunmak amacıyla gönüllü olarak Yunan ordusu-

Ankaralı genç kızlar, çocuklar ve kadınlar cephede bulunan ordumuza mühimmat hazırlarken.

Ankaralı genç kızlar mermi kovanı doldururken.

na katılırlar. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da bulunan yunan askeri birliklerini geldikleri yere geri göndermek için karar vermiş ve bu kararını gerçekleştirmek için gerekli maddi gücü temin etmek için de, Tekalifi Milliye kararlarını alır, uygulamaya koyar. Bu kararlardan sonra Ankara Milli mücadelenin her yönüyle merkezi olur.

11 Ağustos'tan itibaren, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki Tekalifi Milliye Komisyonları, halkın verdiği giyecekler ile el konulan malların ve taşıtların miktarlarını telgrafla Ankara'daki Başkomutanlık Karargahı'na bildirmeye başlar. Başkomutanlık Karargahı da, cephedeki birliklerin ihtiyaçlarına göre toplananların nerelere gönderileceğini yine telgrafla komisyonlara bildirir. Cephelerin desteklenmesi daha çok Ankara üzerinden yapıldığı için, Anadolu'dan malzemeler gelmeye başlar. Ankara'ya gelen malzemeler at ve öküz arabası, kağıt, at, katır, eşek ve develerle yapılır.

Ankara yüzyıllardır, Orta Anadolu'nun önemli bir ulaşım merkezi, kervanların uğrak yeridir. Şimdi, Orta Anadolu'nun çeşitli yörelerini Ankara'ya bağlayan eski kervan izlerinden farksız yollar irili ufaklı yüzlerce ulaşım koluyla dolar. Her şey Ankara'da başlıyor ve Ankara'da bitiyordu. Mücadelenin kalbi artık Ankara'dır. Ulaşım kollarının ortak niteliği sürücülerinin çocuklar, genç kızlar, kadınlar ve yaşlı erkeklerdir. Anadolu'nun işgallerden arta kalan topraklarında eli silah tutabilen erkekler silah altına alınmış, cepheye Yunan saldırısını karşılama hazırlığındadır. Yeni askerlik çağına girenler silah altına alınmış, cephe gerisi hizmetler ise askerlik çağını aşmış yaşlı erkekler, çocuklar, genç kızlar ve kadınlar tarafından yerine getirilir.

Ankara'ya gelen yolların bozukluğu ve Ağustos ayının yakıcı sıcaklığı Anadolu insanını yıldırmıyor, analar yavrularıyla kağıtlarının başında bir an önce yükünü Ankara'ya ulaştırmanın gayretindedir. Ulaşım kolları, değişik yollar izleyerek yuvalarına sürekli yiyecek taşıyan ve yükünü boşalttıktan sonra yenisi getirmek için dönen karıncalara benzer. Ankara da bir karınca yuvasını andırır. Şu farkla ki, Ankara'ya dolu gelen ulaşım kolları, karıncalar gibi boş olarak geldikleri yere dönerlerken, başka ulaşım kolları da onların getirdiklerini yüklenip, Haymana ve Beypazarı yönünde cephenin doğu ve batı kesimlerine hareket ediyorlardı. Cephenin orta kesimine trenle ulaşım yapılır ve Ankara-Polatlı demiryolundan yararlanılır.

Ankara tren istasyonu, Birinci Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi önemli bir iâşe merkezi haline gelir. Çankırı, Çorum, Yozgat, Kırşehir ve Konya yörelerinin buğdayı trenlerle Ankara'dan Polatlı'ya gönderilir, oradan bu buğdayları yetiştiren toprakları savunacak birliklere dağıtılır⁵⁴.

Çocuğu ile birlikte cepheye kağıt ile mermi taşıyan Türk anası

Ankara tren istasyonunun yakınındaki bulunan eski “süvari kışlası”nın ahırları, “İmalatı Harbiye” atelyeleri haline getirilir. Milli mücadele yıllarının cephe gerisindeki kahramanları bu atelyelerde ter döker. Cephe- lere askeri malzeme hazırlar. Yunanlıların ileri yürüyüşe başlamalarından sonra İmalatı Har- biyeciler zamana karşı hırslı bir yarışa girer. Romen tüfeklerinin uzun sürgü kollarını Alman Mauser’lerine uydurmaya çalışırlar. Ustalar üçlü bir kitle üretim düzeni kurar. Birinci usta sürgü kolunu keserek kısaltır, ikincisi tornada işleyerek son şeklini verir, üçüncüsü yuvasına alıştırır. Gece gündüz bu çalışma devam eder. Uykusuzluktan ayakta duramayacak duruma gelen, hemen oracığa kıvrılıyor ve tezgahın başına bir başkası geçiyor. Kale dibindeki ev- lerine bile gidemez olurlar.

Silahların onarılması kadar, cephaneye hazır- lanması da önem taşıyordu. Anadolu’da bir cephaneye fabrikası yoktur ve cephanenin yurt dışından sağlanması zorunlu hale ge- lir. Kullanılmış boş mermi kovanlarından yararlanılarak mermi elde edilir. Bunun için Ankara’daki atelyelerden yararlanılır.

Kullanılmış mermi kovanlarının dibine basit aletlerle kapsül takılır, içine barut konulur ve ucuna kurşun geçirilir. Piyade tüfekleri için mermiler bağ haline getirilir, makineli tüfek şeritleri mermilerle doldurulur. Fazla beceri ve güç istemeyen bu işlerde ustaların gözetimi altında Ankaralı kadınlar ve çocuklar çalışır. Ankaralı kınalı eller ve yavrular bu atelyelerin isimsiz kahramanlarıdır⁵⁵.

Ankara’da en önemli askeri eğitim merkezi “Sınıfı Muhtelif Zabıt Namzetleri Talimgahı” (Çeşitli Sınıf Subay Adayları Talimgahı)dır. Or- dunun genç ve küçük rütbeli subay ihtiyacını karşılamak amacıyla 1 Temmuz 1920 günü Ankara’da Cebeci semtinde açılır. O günden beri sürekli asteğmen yetiştirir. Birinci Dünya Savaşı, özellikle Çanakkale cephesi genç subay kadrolarında büyük gedikler açmış, yedek sub- ay olarak çarpışan ülkenin genç aydın kitlesini yokeder. Cebeci’deki talimgahta yeni genç sub- aylar yetiştirilerek bu açık kapatılmaya çalışılır. Bu talimgahın ilk öğrencileri, İstanbul’dan gizlice küçük gruplar halinde Ankara’ya gelen İstanbul’daki Harp Okulu’nun ve Kuleli Askeri Lisesi’nin öğrencileridir. İstanbul’dan ve yur- dun düşman işgali altındaki öteki yörelerin- den kaçarak gelen ve Anadolu’da silah altına alınan tüm lise mezunları da bu talimgahta yedek subay olarak yetiştirilip cepheye gön- derilir. Ankara, Çankırı, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir ve Karaman’da savaşçı eğitim merke- zleri kurulur. İlk kez silah altına alınanlar buralarda 15-20 günlük yoğun temel ve birlik eğitimi görür ve hemen Sakarya boylarındaki birliklere gönderilir.

Piyadeler Karaman, Kayseri ve Kastamo- nu’da, topçular Çankırı’da, süvariler Kırşehir’de yetiştirilir. Tümüne yakını okuma yazma bilmeyen, çoğu arada bir güreş tutmaktan öte spor yapmamış Anadolu çocuklarına, 15-20 günde ne öğretilir bilinirse onunla yetinmek zorunda kalınır. Ankara’da açılan gedikli çavuş talimgahı subay ile er arasındaki bilgili savaşçı açığını kapatmaya çalışır⁵⁶.

Ankara’nın Tahtakale semtinde bulunan “Demirciler Çarşısı” ile “Sobacılar Çarşısı” Milli mücadele yıllarının isimsiz ve bilinme- yen kahramanlarıdır. Ankaralı demirci ve soba ustaları, eski demiryolu raylarından ve demir bahçe parmaklıklarından süngü ve kılıç yap- maya başlar. Düne kadar bıçak, bıçkı, tırpan, kazma, kürek, nal, kapı kilidi, soba, mangal, boru yapan usta eller; şimdi süvarilerimizin atları için nal, Mehmetçik için süngü ve sü- varilerimiz için kılıç yapma yarışına girer.

Ordumuzda kullanılan dokuz ayrı çeşitteki tüfeğe göre değişik tipte süngü yapılır. Süngü yapımında en büyük güçlük, süngünün tüfeğe takılmasını sağlayan yivlerin açılmasıydı. Ahmet Ağa, yivleri bir makine şaşmazlığı ile açmayı başarır.

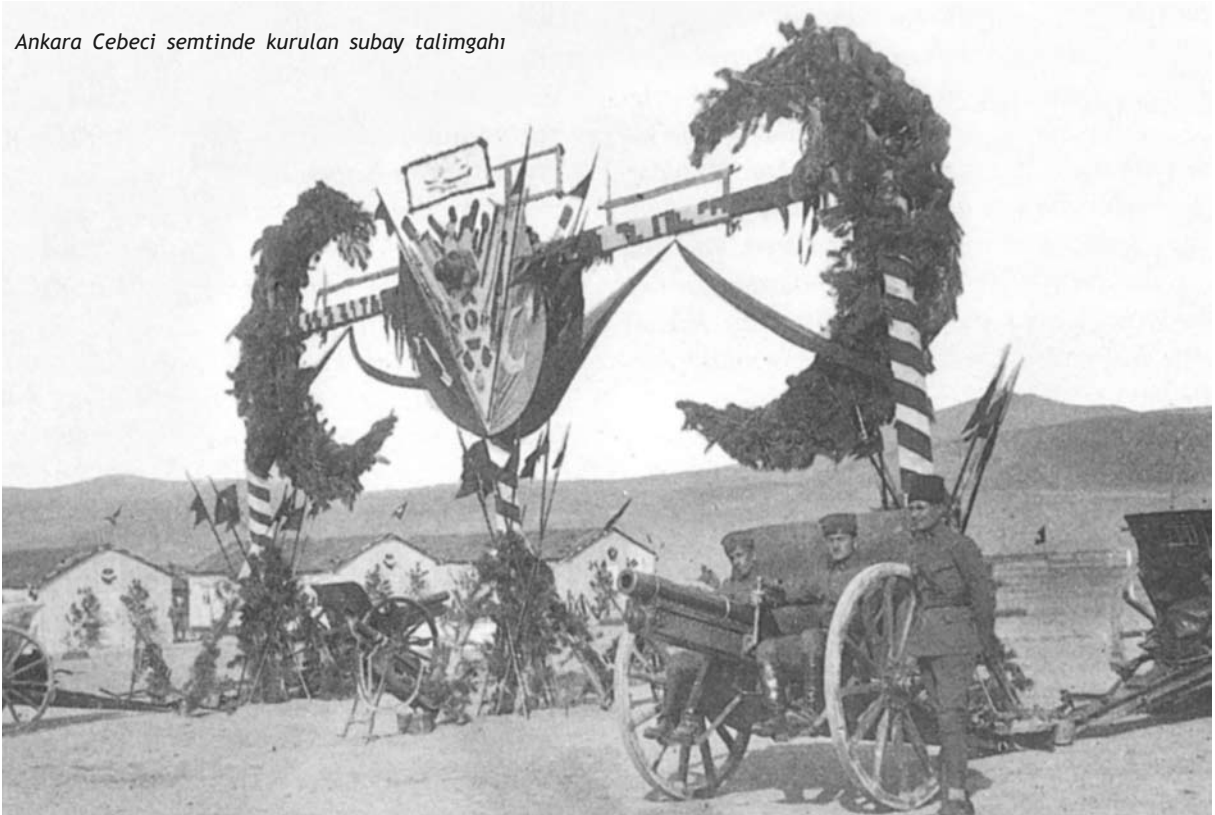
“Tenekeçiler Çarşısı”, Sakarya boylarındaki askerleri susuz bırakmamak için, bir fabrikanın yürüyen band sistemine benzer uygulamayla matara üretmeye başlar. Bir grup tenekeçileri keser, bir grup biçim verir, bir grupta lehim yapar. Savaş öncesi maşraba, gaz lambası, gece feneri, semaver yapan eller, şimdi yalnız matara yapar⁵⁷.

Milli Mücadele yıllarında Ankara’da bulunan hastanelerin gerçek sayısı bilinmez. Nedeni ise Ankara’ya gelen yaralıların gerçek sayısının bilinmemesi. Kara tren devamlı cephehelerden yaralı asker taşır. Bu sebeple şehirde bir çok ev, han, konak, mektep ve işyerleri hastane olarak kullanılır. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında yaralananlar, ilk bakımları yapıldıktan sonra Eskişehir’deki hastahaneye gönderilir. Eskişehir boşaltılırken, hastahanedeki yaralılar trenle Polatlı ve Ankara’ya taşınır. Şimdi cephe, Sakarya boylarında yüz kilometrelik bir çizgiyi oluşturduğundan, elde kalan Polatlı ve Ankara arasındaki demiryolu cephenin ancak bir kesimindeki yaralıları geriye taşıyabilir. Bunun için cepheyi geriden saracak biçimde sağlık örgütlenmesine gidilir. Ankara-Kayseri yönünde Bala, Kırşehir,

Hacıbektaş, Avanos ve Ürgüp’te; Ankara-Kastamonu yönünde Kalecik ve Çankırı’da yeni hastahaneler kurulur. Cephenin hemen gerisindeki Haymana ve Polatlı’da açılan gezici hastahaneler açılır. Anadolu’nun iyi sayılabilecek tek hastahanesi Ankara’dadır. Ankara’daki yaralılar ve hastalar daha içerecilere taşınmış, boşalan yataklar Sakarya boylarında yaralanacak savaşçılar için ayrılır. Ankara’daki Hilali Ahmer Cemiyeti (Kızılay Derneği) çalışmalarını yoğunlaştırır, Ankaralı kadınlardan kurulu çeşitli kollar, sargı bezi, pansuman bezi ve pamuk hazırlamaya başlar. Bu kadınlar yaralılar geldiğinde hemşire olarak hizmet vereceklerdir⁵⁸.

Erzurumlu iş adamı Nafiz (Kotan) Bey 1920 yılında İtalyanlardan dört adet uçak satın alır ve ve orduya bağışlar. Eskişehir’de bulunan Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü ve bakım atelyeleri bozgun üzerine 22 Temmuz 1921’de Hava Kuvvetleri Müdüriyeti 2 nci Uçak Bölüğü ile birlikte Polatlı’ya intikal eder. 4 Ağustos 1921’de Hava Kuvvetleri Müdüriyeti 2 nci Uçak Bölüğü’nden ayrılarak Ankara’ya yerleşir. 12 Ağustos 1921’de Birleşik Uçak Bölüğü Polatlı’dan Malıköy’e çekilir. Cephe bölüğünü teşkil eden 1 nci Uçak Bölüğü’nün ağırlıkları ve fazla personeli 4 Ağustos’ta Ankara’ya gönderilir. Ankara’da Gazi Eğitim Enstitüsü’nün bulunduğu alana yerleşir. Bu alan 1932 yılına kadar Ankara uçak meydana olarak kullanılır. Bölük yeni meydana “Erzurum’lu Nafiz-1”,

Ankara Cebeci semtinde kurulan subay talimگاهی

Alağöz Köyü'nde Başkomutanlık Karargahı olarak kullanılan konak

“Erzurum’lu Nafiz-2” ve iki Albatros D-III av uçağı ile göreve başlar. Keşif uçaklarına fotoğraf makinesi monte edilir.

13 Ağustos 1921’de Eskişehir’den harekete geçen Yunan kuvvetleri Sakarya’nın batısına geldiğinde, Yunan hava birlikleri 18 uçak ile ileri hat meydanlarına intikal eder. Yunan kuvvetlerinin Bozan-Beylikahır-Mahmudiye hattını işgal etmesi üzerine, Batı Cephesi Komutanlığı bir keşif uçuşu yapılmasını ister.

Sivil Pilot Hasan Fehmi 14 Ağustos 1921’de Malıköy meydanından Erzurum’lu Nafiz-1 uçağı ile havalanır. Kalkıştan sonra uçak pilotaj hatası sonucu düşer ve parçalanır. İkinci bir uçak kaldırıldı ise de, o da motor arızası nedeniyle mecburi iniş yapar, böylece emredilen keşif görevi yerine getirilemez.

15 Ağustos 1921 günü Sivil Pilot Behçet ve Rasit Üsteğmen Süleyman Sırrı, Erzurum’lu Nafiz-2 uçağı ile cephe keşfi için havalanır. Kendilerine Albatros D-III av uçağı refakat eder. Erzurum’lu Nafiz-2 keşif uçağı geri dönmez. Uçak keşiften dönerken motorlarında 2000 metre yükseklikte yangın çıkması sonucu yanarak düşer. Sivil Pilot Behçet ile Rasit Üsteğmen Süleyman Sırrı şehit olur.

Bir süre sonra bölükteki mevcut iki av uçağından biri de arıza nedeniyle hizmet dışı kalınca, bölük tek uçak ile hizmetlerini yürütmeye çalışır⁵⁹.

4. SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ

Milli Savunma Bakanlığı Ziraat Mektebi’nden “Mekteb-i Sultani” (Taş mektep)ye taşınır. Yunan ordusuna karşı yapılacak saldırı için Ankara’da hummalı bir çalışma başlar. Anadolu’dan ve İstanbul’dan gelen mühimmat cephelere sevk edilir. Özellikle İstanbul’dan kaçırılan askeri mühimmat İnebolu’ya deniz yoluyla gönderiliyor, buradan da kağnılarla Ankara’ya ulaştırılır. Kısacası İnebolu ile Sarıkışla arası “kağnı” yolu olur.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Kazım (İnanç) Paşa, 12 Ağustos günü Ankara tren istasyonundan, bakanlar, mebuslar, idareciler, vali ve belediye başkanı tarafından dualarla Polatlı’ya uğurlanır. Karargâh treni Sincanköy’de durur. Burada bulunan birlikleri denetlerler. Sincanköy’den hareket tren Malıköy’de durur. Malıköy istasyonu önemli bir merkez olur. Alağöz Çiftliği’nde Türkoğlu ailesine ait çiftlik evleri “Başkomutanlık Karargahı” olarak düzenlenir. Trenle gelen Başkomutanlık demirbaş eşyaları burada bir kamyonu yüklenerek, Alağöz Çiftliğine gönderilir. Malıköy’den hareket eden tren Polatlı’ya gelir. Polatlı’da Mustafa Kemal Paşa “Komuta Kurulu” ile bir toplantı yapar. Saldırı planları konusunda İsmet Paşa ile

Mustafa Kemal Paşa ve komutanları Polatlı tren istasyonunda

mutabık kalır. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Kazım Paşa, Binbaşı Tevfik Bey ve Yarbay Salih Omurtak ile cepheleri dolaşmaya başlar.

14 Ağustos 1921 günü Bozan-Kosmat-Mecidiye-İsce-Karahisar hattında bulunan Yunan kuvvetleri taarruzu başlatır. Yunan kuvvetlerinin bir tümeni Porsuk Çayı'nın kuzeyinden, beş tümeni Porsuk-Sakarya nehrinin yukarı kısmının arasından, üç tümeni de Sakarya'nın güneyinden ilerlemeye başlar.

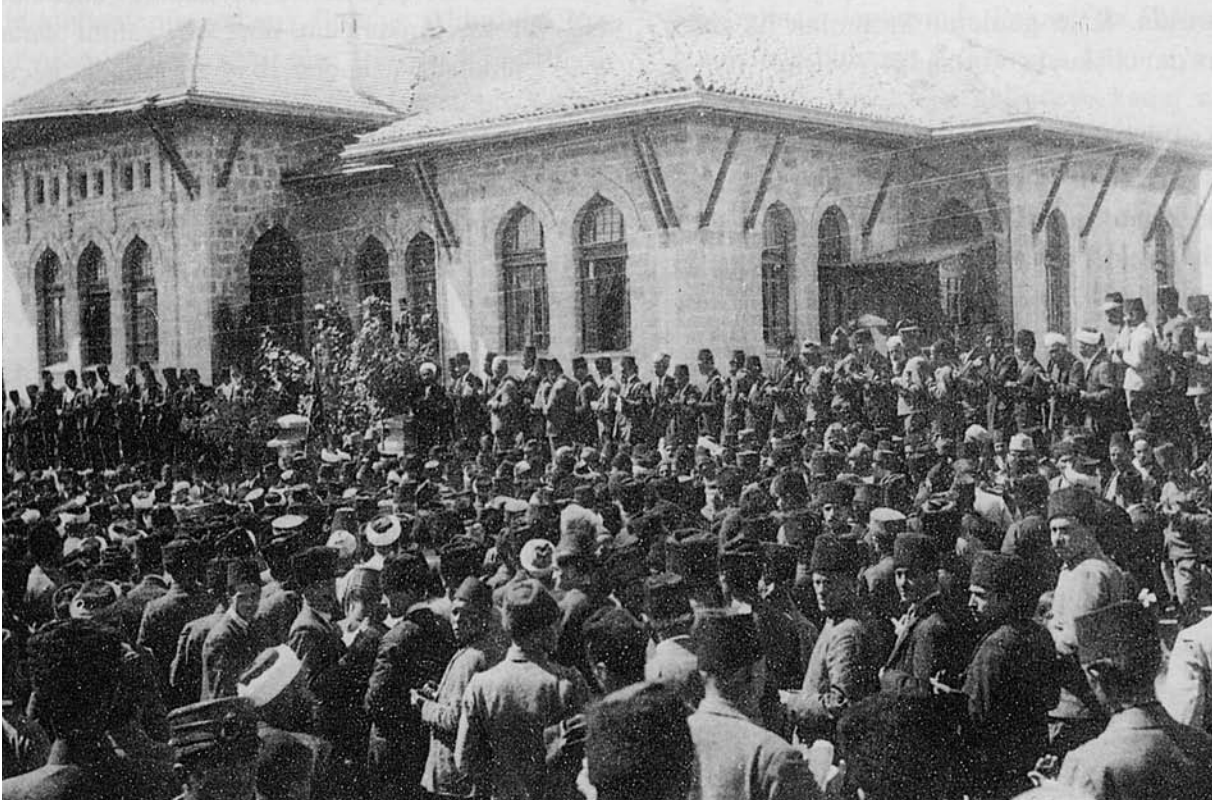
Mustafa Kemal Paşa ve komutanlar ilk olarak Toydemir köyünde bulunan 12. Grup karargahına gelirler. Komutan Albay Deli Hamit Bey ve askerlerle görüşür. Toydemir'den Sakarya vadisine tamamen hakim olan Yıldıztepe'ye geçerler. 15 Ağustos aynı zamanda Kurban Bayramı'nın birinci günüdür. Yıldıztepe mevzilerinde bulunan askerlerle bayramlaşma yapılır. Buradan güneye inerek, İnler Köyü'ne gelirler. İnler Köyü, "Ilıca deresi" yatağında ve doğal mağaraları olan eski bir yerleşim yeridir. Köyün güneybatısında üstü düzlük bir tepeye atlara binerek çıkarlar. Bu tepeden Ilıca vadisi tam olarak görülür. Tepenin batısı ise tamamen dik bir yamaçtır. (Günümüzde bu tepeye "Gazitepe" denilmekte ve bir askeri şehitlik bulunmaktadır.) Bu tepeden doğu cihetinde bulunan "Mangal Dağı" olanca heybetiyle görülür. Bu dağın heybeti karşısında Mustafa Kemal Paşa, "Sol kanadımızı bu güzel dağa dayayalım" emrini

verir. Bu tepedeki incelemeler tamamlanır ve Mustafa Kemal Paşa atına binerken atı ürker ve parlar. Paşa'nın ayağı üzengiden kayar, sol böğrü üzerine, büyük bir taşın üzerine düşer. Mustafa Kemal Paşa göğsünün sol yanında büyük acı hisseder. Otomobillerle Polatlı'ya dönerler. Cephede bulunan doktorlar kaburga kemiğinin kırılmasından korkarlar. Polatlı'da yeni açılan büyük cephe hastahanesinde röntgen cihazı olmadığı için Mustafa Kemal Paşa, incelemelerini yarıda bırakarak trenle Ankara'ya döner. Anadolu'daki tek röntgen cihazı o tarihlerde sadece Ankara'daki "Gureba Hastanesi"nde bulunmaktadır. Gureba Hastanesi günümüzdeki Numune Hastanesinin ilk mevcut yapısıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın röntgeni filmi çekildiğinde, sol kaburga kemiklerinden birinin kırılmış olduğu anlaşılır. Mustafa Kemal

Malıköy Tren istasyonu

Sakarya Meydan Muharebesi öncesi Ankaralılar sık Meclis binası önünde toplanarak dua ederler.

Paşa'nın tedavisi Dr. Mim Kemal Öke tarafından yapılır. Göğsü sarılır. Kırık kemiğin düzgün kaynaması için kımıldamaması gerekiyordu. Acısını hafifletmek için sırtına ve yanlarına konan yastıkların arasında çalışmasına devam eder, cepheden gelen raporları, Teklifi Milliye Emirlerinin uygulama sonuçlarını gösterir listeleri tek tek inceleyerek, gereken emirleri verir. Elimizde bulunan iki uçakla Sakarya'nın batısında yapılan gözetleme uçuşları ile Yunanlıların Türk savunma mevzilerine doğru ileri yürüyüşe hazırlandıkları öğrenilir.

Kurban Bayramı'nın birinci günü 15 Ağustos tarihine rastlar. Aynı gün Yunanlıların Türk mevzilerine doğru ileri yürüyüşe başladıkları haberi Ankara'ya ulaşır. Bu yüzden Kurban Bayramı Ankara'da oldukça sönük geçer. Ankara hareketli bir askeri şehir görünümüne bürünür. Anadolu'nun her yöresinden silah altına alınanlar önce Ankara'da toplanıyor ve buradan trenle hemen cepheye gönderilir. Acemi erler ise Ankara'da kısa fakat yoğun bir eğitimden geçirildikten sonra cepheye sevk edilir.

Cepheye asker yollanırken Ankara tren istasyonunda uğurlama töreni yapılıyor, cepheye gidenler tren hareket edince havaya ateş ederek uğurlayıcılara karşılık verirler. Subayların sert önlemler almasına karşın, cephane savurganlığına yol açan bu eski geleneğin

önüne bir türlü geçilemez. Tren yavaş yavaş hareket ederken, uğurlayıcıların umutsuz bir tedirginlik içinde oldukları yüzlerinden okunur. Gidenlere şehit gözüyle bakılıyor ve dualara gözyaşları karışır.

Yunanlıların ileri yürüyüşe başladıkları duyulunca, Ankara'da halk arasında panik başlar ve göçenlerin sayısında birden bire artış olur. Ankara'dan başlayıp şimdilik

Inler Köyü Gazitepe Şehitliği

Gazitepe'den Inler vadisi

Kayseri’de bitiyor gözüken yeni göç yolu üzerinde, irili ufaklı yüzlerce kabile, kızgın Ağustos güneşi altında yol almaya çalışır. Bu arada Ankara Sultanisi’nin (Erkek Lisesi) parasız yatılı öğrencileri de Kayseri’ye taşınır. Bulunabilen kağnılara yataklar, yorganlar, okulun gerekli eşyaları, ders gereçleri üst üste yığılır. Kağnıların oturulabilecek yerlerine öğretmenlerin eşleri ve küçük çocukları ile hasta öğrenciler yerleştirilir. Valilikçe kabileye beş tüfek verilir. İri yapılı öğrencilere tüfek verilir. Bu öğrenciler yolculuk boyunca akşam vakti olunca bulundukları yerde yatakları yere seriyor, kağnılar ise yatakların serildiği alanı çevirecek biçimde diziliyor, öküzler de kağnılara bağlanıyor, beş öğrenci her iki saatte bir değişerek bütün gece elde tüfek nöbet tutarak geceyi geçiriyor.

19 Ağustos günü, Ankara’da yayımlanan “Yeni Gün” gazetesi de iki at arabası ve on kağnıdan oluşan bir konvoyla Kayseri yolunu tutar. Gazetenin baskı makineleri küçük

parçalar halinde sökülür, kurşun harflerin doldurulduğu sandıklarla birlikte kağnılara yüklenir. At arabalarına ise gazetenin sorumlusu Yunus Nadi Beyin eşi ve dört çocuğu ile Saruhan Milletvekili İbrahim Süreyya Beyin ailesi biner. Erkekler Ankara’da kalır. Kağnıların öküzleri ve arabaların atları kaburgaları sayılabilecek ölçüde zayıf ve çelimsizdir. Bir aydır boşalan Ankara’da buluna buluna ancak bu hayvanlar bulunabilir. Onların da Kayseri’ye varabilecekleri kuşkuludur. “Hakimiyeti Milliye” (Ulusal Egemenlik) gazetesi Ankara’da çıkan tek gazete olarak kalır. İki sayfa olarak yayınlanan gazetenin ikinci sayfası Anadolu’nun içinde bulunduğu güç durum nedeniyle alınan olağanüstü önlemlere ilişkin haberlere ayrılır. Tekalifi Milliye Emirleri (Ulusal Yükümlülük Emirleri), İstiklal Mahkemelerinin kararları ve Anadolu Ajansı’nın verdiği cephe olaylarıyla ilgili resmi açıklamalar hep bu sayfada yayınlanır.

Inler Köyü ve Mangal Dağı

Kazım Karabekir Paşa birlikleri denetlerken

Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılar ileri yürüyüşe başlayınca hemen cepheye dönmek istemiş, doktorların kırılan kemiğin röntgen-den izlenmesi zorunluluğunu ileri sürmeleri ve direnmeleri üzerine, üç gün daha Ankara'da kalmak zorunda kalır.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 17 Ağustos günü trenle Malıköy istasyonuna, oradan da otomobille Alagöz Köyü'ndeki Başkomutanlık Karargahı'na gider⁶⁰.

Sakarya Savaşı'nın hazırlık günlerinde beklenmeyen bir olay gelişir. 20 Ağustos 1921 gecesi saat: 23.35'te, İstanbul'daki Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı İngiliz Generali Harrington, Londra'ya şifreli uzun bir telgraf gönderir. Telgraf metninde şunlar yazılıdır:

"20 Ağustos saat 06.30'a dek alınan bilgiler, Türklerin Sakarya Irmağı ile Ankara arasında savaşı kabul edeceklerini göstermektedir. Türk tümenleri aşağıdaki şekilde yeniden toparlanmışlardır."

Telgrafta Türk tümenlerinin beş grup halinde kuruluşları, hangi birliklerden oluştukları teker teker ve ayrıntılarıyla açıklandıktan sonra şöyle denilir:

"20 Ağustos saat 06.30'da ele geçirilen Türk belgeleri, Türk ordusunun aşağıdaki hareket emirlerini açığa vurmaktadır." Telgrafın deva-

Hakimiyeti Milliye Gazetesi tesislerinin Kayseriye nakli yapılırken

mında, Batı Cephesi Komutanlığı'nın verdiği en son hareket emirleri son derecede ayrıntılı bir biçimde anlatılır. Bu telgraf çok acı ve ürkütücü bir gerçeği ortaya çıkartır. Demek ki Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın, Batı Cephesi Komutam İsmet Paşa'nın emirleri, Türk birliklerinin hareketi İstanbul'daki İngiliz Generali Harrington'a anında iletiliyordu. İngiliz gizli haber alma örgütünün yeryüzünün en güçlü casusluk ağına sahip olduğu biliniyordu ama Anadolu'nun göbeğindeki Sakarya boylarında olup bitenlerin, ancak çok az sayıdaki üst düzeydeki Türk komutanları arasında geçen haberleşmelerin günü gününe İstanbul'daki General Harrington'a ulaşması nasıl oluyordu? Bu durum Türk askeri hareketi açısından oldukça vahimdi. Türkiye için bir ölüm-kalım savaşının başlayacağı şu günlerde, İngilizlerin Türk askeri sırlarını öğrenmesi çok düşündürücüydü. Yakında başlayacak kesin sonuca yönelik çarpışmalar boyunca da askeri sırları ele geçirebilecekler ve Yunanlılara verecekler miydi? Eğer böyle olacaksa, belki binlerce Türk askeri bilgi sızıntısı nedeniyle boş yere can verecekti.

Yıllar sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığı arşivinde yapılan incelemede, İngilizlerin "Black Jumbo" takma adlı casusluk örgütünün Ankara'da çok aktif olduğu anlaşılar. "Black Jumbo"nun Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumlarında konuşulanları, Türk başkomutanlık karargahının bazı gizli emirlerini günün gününe, hatta saat hesabıyla İstanbul'daki İngiliz makamlarına ulaştırdığı ortaya çıkar⁶¹.

Ankara'nın tek gazetesi "Hakimiyeti Milliye"de 21 Ağustos günü yer alan resmi bildiri çok kısaydı: "Batı Cephesinde cephe boyunca ve özellikle sol kanat ilerisinde düşmanın yürüyüş kollarının çeşitli hareketleri görülmüştür. Düşman gerilerinde Dumlupınar'a akın yapan sü-

Yunan ordu karargahının kurulduğu Uzunbeyli Köyü

varilerimiz telgraf hatlarını ve demiryollarını bozmuş, iki köprüyü havaya uçurmuş ve düşmanın ulaşımını durdurmuştur.” Resmi bildi-riden, Yunanlıların Sakarya boylarındaki mevzilerimize doğru ileri yürüyüşünü sürdürdüğü anlaşıyordu. Düşman Ankara’ya yaklaşırken, süvarilerimiz de Afyon yörelerinde düşman gerilerine akınlar yapıyordu.

Yunan ordusunun Anadolu’da 5.500 subay ve 178.000 eri vardır. Ankara’yı almak için yapılacak büyük saldırıya katılacak ve sonuna dek çarpışacak savaş gücü ise 3.780 subay, 120.000 er, 75.900 tüfek, 2.768 makineli tüfek,

286 top, 1.380 kılıç (süvari), 886 kamyon ve 18 uçaktan oluşur.

Türk ordusunda 1 Ağustos günü itibariyle 4.502 subay ve 76.267 eri vardır. 22 Ağustos gününde ise ordumuzda 6.855 subay ve 129.041 er bulunur. Silah gücümüz ise 63.416 tüfek, 868 makineli tüfek, 181 top, 1.309 süvari ve 4 uçaktır.

Yunan ordusu 22 Ağustos günü Gökpınar’da bulunan ordu karargahını Uzunbeyli köyüne taşır. Yunanlılar 23 Ağustos 1921 Salı günü bütün güçleriyle savunma mevzilerimize saldırıya geçer. Yıldıztepe ve Ilıca vadisi karşılıklı

Yunan birlikleri Mermer Dağları’nı geçerek bölgeyi işgal eder. Mermerkaya tepesi’nden çevrenin görünüşü

Yunan birliklerine büyük zayıflar verdiren süvari birliklerimiz.

top ateşi altında kalır. Top atışlarıyla yer sarılır, toprak fokurdar. Yunanlılar Uzunbeyli köyüne bir havaalanı ve hastane yaparlar. Mermer dağlarını aşan oniki bin kişilik bir Yunan tümeni Mangal Dağı'na doğru ilerler. Meclis Muhafız Taburu Mangal Dağı'nı savunmak için ileriye sürülür. Hava şartları değişir. Esen rüzgar fırtınaya, fırtına yağmura dönüşür. Türk siperleri sel sularının getirdiği topraklarla dolar. Geceyi zor şartlar altında geçiren Türk birlikleri sabah, rüzgar, çamur ve sisle karşılaşır. Bu arada Yunan tümeni Türk siperlerine girer. 24 Ağustos sabahı birliklerimiz Mangal dağı siperlerinden geri çekilir.

25 Ağustos günü Yunanlıların, Sakarya kenarında bulunan Polatlı Beylikköprü'nden de saldırıya geçmeleriyle çarpışmalar bütün cephelerde hızlanır. Alagöz Karagahı'nda bulunan Mustafa Kemal Paşa, Mangal Dağı yenilgisi üzerine Beşinci Tümen Komutanı Yarbay Kenan Dalbaşar ve İkinci Grup Komutanı Albay Selahaddin Adil Bey'i görevden alır. Fevzi Paşa İkinci Grup karargahına gelerek Albay Selahad-

Kağırlarla cephelere mühimmat nakledilirken.

din Beye tenbihatta bulunur ve bu yenilginin acısını çıkartmasını ister.

25 Ağustos gece yarısı Yunan topları Türbe Tepe'yi ateşe boğar. İki saat süren top yağmurundan sonra Yunan birlikleri taarruza geçer. Sabaha kadar karşılıklı mücadele devam eder. Sabah Türk birlikleri Türbe tepesi terk eder ve geri çekilir. İsmet Paşa durumu öğrenince yeni bir taarruz planı hazırlar. 57. Tümen taarruz edecek, 7. Tümen ve 3. Kafkas Tümeni de destek verecektir. 37. Alay komutanı Binbaşı Osman Bey'in Alay Sancağı'nı açtırarak taarruza geçmesiyle Türbe Tepe ilahi nidaların yanısı ve askerimizin tekbirleri ile yeniden aynı gün geri alınır. Yunan birlikleri büyük zayıflar vererek geri çekilir. Yunanlılar diğer taraftan Haymana'nın doğusunda bulunan Güzelce-kale köyüne kadar yaklaşır. Kazım Özalp Paşa ise, Beylikköprü civarında bulunan Yunan tümeninin ilerlemesini durdurur⁶³.

26 Ağustos günü olanca şiddetiyle süren çarpışmalar sonunda, sol kanatta bulunan Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalır. Geri çekilme, öteki birliklerin de geriye alınarak yeniden düzenlenmesini gerektirmiş, cephe boyunca tehlikeli bir durum doğmuştu. Cephe gerileyecek olursa, Ankara savaş alanı olacak ve gerileme sürdüğü takdirde Ankara elden çıkacaktı. Tehlikeyi gören Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, dünya askeri tarihine yeni bir taktik olarak geçen "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O sathı bütün vatandır" emrini vermişti. Emrin tümü günümüz diliyle şöyledir:

"Savunma çizgisi yoktur, savunma alanı vardır. O alan bütün yurttur. Yurdun her karış toprağı yurttaşın kanıyla sulanmadıkça bırakılamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir, fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana karşı bir cephe kurup çarpışmasını sürdürür. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören birlikler, ona bağlı kalmaz. Bulunduğu mevzide sonuna dek direnmek, karşı koymak zorundadır."

Mustafa Kemal Paşa Ankara'daki Milli Savunma Bakanı Refet Paşa'ya şu telgrafi çeker:

"Kişiyi Özel 26/27 Ağustos 1921 Refet Paşa Hazretlerine

1- Meydan muharebesinin Ankara'ya kadar uzaması ihtimali vardır.

2- Her türlü ihtimale karşı Meclis'in, Bakanlar Kurulu'nun ve Ankara'da kalması uygun olmayanların Ankara'dan ayrılmaları yerinde olacaktır.

Cephelerde şehit olan askerlerimizin çoğunluğu Ankara'da Numune Hastanesi yakınındaki Namazgahtepe'ye defnedilir.

3- Meclis ve Bakanlar Kurulu'nun ilk aşama olmak üzere Yahşihan (Kırıkkale) üzerinden Kayseri'ye taşınması gereklidir.

4- Ulaşım iki gün içinde, yani 29 Ağustos akşamına kadar mutlaka sonuçlandırılmalıdır.

5- Milli Savunma Bakanı Refet Paşa Hazretleri ulaşım için ve Ankara'nın güvenliği için gereken önlemleri alacaktır.

Başkomutan Mustafa Kemal"

Mustafa Kemal Paşa, çektiği telgrafın Ankara'da panik yaratabileceğini düşünerek, hemen şu açıklayıcı telgrafi gönderir:

"26/27 Ağustos 1921

Refet Paşa Hazretlerine

Muharebenin Ankara dolaylarına yaklaşabileceği konusunda az önce gönderdiğim şifreli telgrafın nedeni şudur:

Düşman birlikleri, genel saldırılarını kesin-tisiz olarak bütün gece ve gündüz sürdürmüş ve sürdürmektedir. Bu saldırı sonunda cephenin genel durumunu sarsacak ölçüde Üçüncü ve Dördüncü Grup mevzilerinin önemli kesimleri yitirilmiştir. Bu nedenle, eğer düşman 27 Ağustos 1921'de de aynı şiddette savaşmasını sürdürecektse, şimdi bulunduğumuz hattı aşama aşama savunarak Ankara'ya yaklaşma zorunluluğu doğabilir.

Başkomutan Mustafa Kemal"

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'yı kaygılandıran ve Ankara'nın boşaltılması önlemini almaya yönelten bunalımlı durum gece yarısından sonra da devam eder. Yunanlılar tüm gece olanca şiddetiyle sürdürdükleri saldırıda başarılı olmuşlar, fakat sonucu değiştirecek derecede üstünlük sağlayamazlar. Türk birlikleri biraz gerilemek zorunda kalmakla birlikte, kendilerini düşmana kaptırmamışlar ve gerilerde yeni savunma hattı tutarak düşmanı beklemeye koyulurlar. Tehlike tümüyle giderilmiş değildi, ama cephe yarılmamış ve düşmanın 27 Ağustos günü yapacağı yarma saldırısına karşı savunma düzeni kurar. Mustafa Kemal Paşa, cephedeki son gelişmeleri dikkate alarak Ankara'nın boşaltılması kararını ertelemeyi düşünür ve Milli Savunma Bakanı Refet Paşa'ya üçüncü telgrafi çeker:

"Refet Paşa Hazretlerine

Yazdığım son şifrenin muhtevasını uygulama için bugün öğleden sonra yeni bir uyarıma kadar beklemenizi rica ederim. Bu uyarıma kadar gizli kalması zorunludur.

Refet Paşa Hazretlerine, Adnan Beyefendiye yazılmıştır.

Başkomutan Mustafa Kemal"

26 Ağustos Cuma günü Ankaralıları Cuma namazının "Namazgahtepe'de kılınacağı ve ordumuz için dua edileceği duyurulur. O gün şehirde bulunan herkes erkenden

Sakarya Meydan Muharebesi'nde en kanlı çatışmaların meydana geldiği Kanlıtepe'den Sarıhalil, Sivri köyleri, Hamamderesi ve Çal Dağı yamaçları.

Namazgahtepe'de saf tutar. Askeri-sivili, köylüsü-şehirlisi, zengini-fakiri, göçmeni-misafiri Namazgahtepe'ye gelir. Cuma namazı kılınır ve Balıkesir milletvekili Abdülgafur Efendi bir konuşma yapar. Turgut Özakman'ın kalemiyle "Konuştukça insan denizi heyecanla dalgalanıyor, Yüce Allah'tan zafer dileyince deniz kabarıp, köpürüyor, binlerce göğüsten kopan amin çığlıkları Ankara'nın tozlu göğünü doldurur."

Bugünlerde Ankara tren istasyonuna katarlar dolu geliyor, dolu gidiyor. Polatlı yönünden gelenler yaralı asker getiriyor, vağonları hınca hınç yaralı dolu. Polatlı istikametine gidenler ise cepheye, asker, muhimmat ve erzak götürüyor, yine hınca hınç dolu. Trenlerden yüzlerce yaralı subay ve er iniyor. Yaralıların sargıları kirli veya kanlı. Elbiseleri yamalı ve yırtık, kanlı. Ayaklarında ise ya çorap veya yalınayak. Sadece bununlada kalmıyor, bazılarında kol, bazılarında bacak, bazılarında ise el yok.

Ağır yaralılar ambulans veya arabalarla hastaneye taşınıyor, diğerleri ise birbirlerinin koluna girerek yaya olarak hastaneye doğru yürüyorlar. Kısacası Ankara tren istasyonu cepheye gidenle, cepheye yaralananların karşılandığı ve uğurlandığı bir yer olur. Sağlık Bakanı Refik (Saydam) Bey, cephelelerden gelen yeni yaralılar için yeni hastaneler kurma çabasına girer. Ankara Sultanisi'nin barakaları koğuş haline getirilir. Ankara Belediye Reisi Ali Bey, şehir halkından üçyüze yakın yatak bulur. Cebeci'de bulunan Askeri hastanenin de koğuşları yara-

lılar ile dolar. Gureba Hastanesinin yakınına büyük bir çadır kurulur ve ameliyathane yapılır. Taş Mektepteki barakaların birisine, Kızılay tarafından İstanbul'dan getirilen ikinci rötgen cihazı yerleştirilir.

Mustafa Kemal Paşa, 3. Grup Komutanlık Karargahının bulunduğu Haymana Soğluca Köyüne, buradan 2. Grup Komutanlık Karargahının bulunduğu Haymana Yamak köyüne geçer. Burada Fevzi Paşa ve Salih Omurtak'la buluşur. Denetlemeyi tamamlar ve birlikte Haymana'ya dönerler.

27 Ağustos günü kanlı çarpışmalar aralıksız sürer. Türk süvarileri Uzunbeyli'de bulunan Yunan Ordu karargahına bir baskın yapar ve büyük zayıat verirler. Bu saldırı üzerine Yunan Ordu Karargahı, İnlerkatrancı Köyüne taşınır. 28 Ağustos günü Yunanlılar Polatlı'yı almak için cephenin sağ kanadında saldırılarını yoğunlaştırır. 29 Ağustos günü de saldırıyı sürdürmelerine rağmen, Polatlı'ya varmalarına kuş uçuşu 8 kilometre daha vardır.

Ankara tam bir sınır şehrine dönüşür. Ankara'nın iki ilçesi Polatlı ve Haymana cephenin en kanlı kesimini oluşturur. Cephe Ankara'ya yaklaştıkça, Ankara'daki sessiz didinme de gide-rek yoğunlaşır. Tekalifi Milliye Komisyonlarınca toplanan buğday, kuru sebze, arpa, ot, saman ile orduya gerekli öteki mallar ulaşım kolları ile Ankara'ya taşınıyor ve İstanbul'dan kaçırılarak deniz yoluyla İnebolu'ya getirilen silah ve cephane de ulaşım kollarıyla Ankara'ya ulaştırılıyordu.

Ankara’da toplanan yiyecek maddeleri, silah, cephane ile kısa süreli eğitimlerini bitiren yeni erler, trenle Polatlı yakınlarına, oradan da yine ulaşım kollarıyla cephedeki birliklere dağıtılır. Polatlı yakınlarında yükünü boşaltan trenler, Ankara’ya yaralı askerleri alarak döner.

Haymana’nın batısındaki Çal Dağ, çevresine egemen olması nedeniyle Türk savunmasının kilit taşı durumuna gelir. Yunanlılar askeri bakımdan büyük önem taşıyan bu dağı almak için bir haftadır saldırmışlar ve sonunda 30 Ağustos günü dağın batı yamaçlarına yerleşmişlerdi. Çal Dağ’ın elden çıkması, Yunanlılara Ankara yolunu açmış olacaktı. Bir haftadır süren kanlı çarpışmalar gelip Çal Dağ’da düğümlenmiş gibiydi.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Çal Dağ’ın önemini şöyle ortaya koymuştu: “Yunanlılar Çal Dağ’ı alıncaya kadar korkulacak bir şey yok. Çal Dağ’ı aldıktan sonra Haymana’ya girerlerse kapana tutulduk demektir.” Ard arda kanlı saldırılar yapan Türk birlikleri, Yunanlıları Çal Dağ’ından uzaklaştırmaya çalışıyorlardı.

Sakarya Meydan Muharebesinin başladığı gün cephe çizgisi Ankara’nın yaklaşık 100 kilometre doğusundan başlayıp, Ankara’nın yaklaşık 150 kilometre güneyinde biten bir elips görünümündeydi. Dokuz gün süren kanlı çarpışmalardan sonra, Türk birliklerinin gerilemesinden ötürü cephe çizgisi, merkezi Ankara olan ve Polatlı’nın 12 kilometre kuzeybatısından başlayarak, Haymana’nın 33 kilometre güneydoğusunda biten düzgün

bir çember parçasına dönüşmüştü. Bu çember parçasının merkeze, yani Ankara’ya olan uzaklığı, cephenin her kesiminde yaklaşık 80 kilometreyi buluyordu. Bir başka deyişle, yarıçap 80 kilometreydi. Başlangıcından beri ulusal direnişin ve Kurtuluş Savaşı’nın odak noktası durumunda olan Ankara, cephenin de geometrik merkezi durumuna gelmişti.

31 Ağustos günü Üçpınar’a yakın olan Dua Tepe, Yunan birliklerince ele geçirilir. Basritepe yamaçlarında bulunan savunma siperleri ile düşmanın ilerlemesi durdurulur.

1 Eylül’de Yunanlılar Polatlı’nın kuzeybatısındaki sırtlara kadar yaklaşmayı başardılar. Güneyde ise Haymana’yı güneyden ve güneydoğudan çevreleyen sırtlara varmışlardı. Yunanlılar artık Ankara’nın bu iki ilçesinin dış mahallelerine kadar sokulmuş bulunuyorlardı. Bu arada bir Yunan tümeni de Polatlı-Haymana karayolunun Şeyh Ali kesimini ele geçirmişti. Burası Ankara’ya kuş uçuşu yalnızca 60 kilometreydi. Artık top sesleri Ankara’dan duyuluyordu.

Gazeteci Ruşen Eşref Bey (Ünaydın), Ankara tren istasyonunda tanık olduğu bir olayı şöyle anlatmaktadır:

“Ankara tren istasyonu sessiz bir kargaşa içinde. Yan yana iki tren duruyor. Biri cephe-den getirdiği yaralıları boşaltıyor. Öteki cepheye yeni erler götürecek biraz sonra. Kalkış saati bekliyor. Yeni, savaş görmemiş erlerin davranışları oldukça ilginç. Bunların ölüm yolcusu olduğuna inanmak zor. Kimi yaralıların vagonlardan indirilmesine yardım ediyor, kimi

hastahaneye götürülmeyi bekleyen bir sedyenin başına çökmüş, yaralının terleyen yüzünü siliyor, kimi ağır bir yaralının elini tutmuş onu yüreklendirmeye çalışıyor:

- "Tasalanma, ağam, öcünü gavurun yanına bırakmayız."

Uzaktan top sesleri geliyor. Yeni erler kulaqlarını dikip sesin geldiği Polatlı yönüne dönüyorlar. Oysa yaralıların aldıracağı yok top seslerine. Onları hastaneye taşımak için istasyona gelen Ankaralılar bile top seslerine iyice alışmışlar...

İstasyon meydanındaki kuyu başında erler kuyruğa girmişler, teneke mataralarına su dolduruyorlar. Cephede susuzluk çekildiğini duydukları belli. Bu sırada, öncekilerden daha gür bir top sesi duyuluyor. Erlerden biri:

- "Ulan gahbe Yunan, amma da yaklaştı ha" diyor.

Öteki yanıtlıyor:

- "Kulak asma. Beriye geldiği ziyan etmez. Biz daha tez davranırız."

Bir an önce cepheye varmak ister gibi, iki ölüm yoldaşı trene doğru koşuyorlar. İkisi bir olunca Yunanlıları durduracak gibi büyük inanç içindeler."

Top seslerini duyan Ankaralılar düşmanın ne kadar yakına sokulduğunu anlıyorlar. Erkekler bir bölümü mezarlık olarak kullanılmaya başlanan Ankara'nın ünlü "Namazgahı"nda

toplanıyor, toplu olarak namaz kılıyor ve zafer için dua ediyorlar. Ankaralı kadınlar da sık sık Hacı Bayram Veli türbesinin önünde toplanıyor, dua ediyorlardı.

2 Eylül'de Yunan birlikleri Çal ve Haymana kesimindeki Türk mevzilerini top ateşine tutar. 3 Eylül günü Yunan birlikleri Çal Dağı ele geçirdikten sonra ilerlemelerini sürdürmüşler ve kuş uçuşu Ankara'nın altmış kilometre yakınına kadar gelir. Yunan 7. Tümeni Polatlı'nın üç kilometre yakınına kadar gelir. 12. Yunan Tümeni ise Haymana'nın iki kilometre güneyine kadar varır.

Yunanlılar Ankara'ya ne zaman gireceklerini hesap ederken, Türk süvarileri cephenin her iki kanadının açığından dalarak Yunan cephesinin yüzlerce kilometre gerisine akınlar yapmaya başlar. Türk süvarileri Yunan ulaşım kollarını vuruyor, pusular kurarak yiyecek ve cephane taşıyan kamyon konvoylarını yakalıyor; sürücüler ve şoförleri esir alıyor, at arabalarını ve kamyonları yakarlar.

Yunanlıların Çal Dağı aldıkları haberi Ankara'ya ulaşınca, bir ihtiyar köylü gazeteci Ruşen Eşref Bey'e şöyle diyordu:

"Her dağı böyle zorlanarak alacaklarsa, Ankara'ya kadar dağ tepe çok. Her birinde öle öle buraya kırk kişiyle varırlar. Onları da Allah'ın izniyle biz sopayla gebertiriz."

Artık, Ankara'nın ünlü "Namazgahında" günde birkaç kez cenaze namazı kılınıyor, ardından

Sakarya Meydan Muharebesi'nde kanlı çatışmaların olduğu Tırnaksız mevkinin Velidede Tepesi'nden görünüşü. Günümüzde Sakarya Köyü yakınında çok sayıda şehit mezarı bulunmaktadır.

musalla taşlarına sıralı cenazeler toprağa veriliyor. Bunlar Sakarya boylarında yaralanarak Ankara hastahanesine getirilen ve orada ölen askerlerdir.

Namazgahtepe'de define hazır mezarlar kazılır. Çünkü hergün yüzlerce yaralı gelir. Namazgahtepe'de hergün yeni şehit mezarlarından meydana gelen tepelikler oluşur. Ankaralının dua tepesi, ermeydanı olan Namazgahtepe, şimdi ise şehitlerimizin mübarek bedenlerini bağrına basar.

4 Eylül günü çarpışmalar kanlı bir biçimde devam eder, fakat Yunan birliklerinde bir durgunluk görülmeye başlanır. Ele geçen esirlerden, Yunan birliklerinin oldukça yıpranmış olduğu ve yiyecek sıkıntısı çektikleri öğrenilir.

5 Eylül günü Yunanlılar son güçlerini harcayarak büyük bir genel saldırıya geçer fakat geri püskürtülür. Başkomutan Mustafa Kemal Sakarya Köyü'nde Yunan birliklerine ait top mermileri ve süngüler.

Paşa, bugüne dek yalnızca eldeki mevzilerin savunulması yolunda emirler verirken, bugün bütün birliklere elden çıkan her noktanın karşı saldırılarla geri alınmasını emreder. Çarpışmaların genel görünümü muharebenin Türkler lehine döndüğünü gösterir.

6 Eylül günü Yunanlılar ilk kez hareketsiz kalır ve ürkek tutumlarından bir Türk saldırısı bekledikleri anlaşılır. O esir alınan bir Yunan eri sorgulamasında şöyle demiştir: "Bize her tepeye hücumda, tepenin arkasında Ankara var diyorlardı. On altı gün geçti, Ankara görünmedi. Elleri geçerse Türkler bizi öldüreceklermiş. Öyle diyorlardı. Subaylar ellerindeki tabanca- larla, bizi zorla ileri sürüyorlardı."

7 Eylül her iki tarafın mevzi düzeltmesi, birliklerine çeki düzen vermeleriyle geçer. Mustafa Kemal Paşa, cephenin sol kanadından üç tümen alınarak gece yürüyüşleriyle sağ kanada

Basri Tepe siperlerinden Duatepe ve civarı

10 Eylül günü Mustafa Kemal Paşa ve Komutanları Basri Tepe yakınındaki Tasarrut Tepe'den Türk Birlikleri'nin taarruzunu izlerken.

Basri Tepe siperler

geçirilmesine ve sağ kanattaki bütün birliklerle Yunanlıların sol kanadına bir saldırı yapılmasına karar verir. 8 ve 9 Eylül günleri cephede durgunluk olur. Türk ordusu sezdirmeden saldırı hazırlıklarını sürdürür.

Duatepe Anıtı'nda bulunan Atatürk Heykeli

10 Eylül sabahı Türk birlikleri genel taarruza geçer. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve komutanları Tasarruttepe'den genel saldırıyı komuta eder. Kanlı süngü hücumları neticesinde öğleye doğru Duatepe'ye Türk bayrağı dikilir. Yunanlılar bu saldırı üzerine geri çekilmeye başlar.

11 Eylül günü Türk saldırısı bütün cephe boyunca ve olanca şiddetiyle sürer. Büyük kayıplar veren Yunan birlikleri dağılmaya başlar.

12 Eylül'de Yunan ordusu, sol kanadının uğradığı çöküntü nedeniyle sağ kanadındaki birliklerini kurtarmak için geri çekilmeye başlar.

13 Eylül günü Sakarya Irmağı'nın doğusunda bir tek Yunan birliği kalmamış; bitkin Yunan ordusu karmaşık bir şekilde Eskişehir ve Afyon yönünde geri çekilmeye başlar. Böylece, Ankara önlerinde 22 gün ve 22 gece aralıksız süren ve dünyanın en uzun meydan muharebesi sayılan Sakarya Meydan Muharebesi, Türk ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanır.

14 Eylül 1921'de Seferberlik ilan edilir. Grup teşkilatı kaldırılır ve orduda kolordular kurulur.

17 Eylül 1921'de Yunan ordusu Eskişehir'e doğru çekilmeye başlar. Bozulan Yunan ordusu Türk birlikleri tarafından yitikler verdirilerek ve esirler alınarak Sakarya Irmağı'na kadar izlenir, hatta bazı birlikler bulabildikleri ilkel sallarla karşıya geçerler fakat geriden destek gelmediği için geri dönerler.

Ankara önlerindeki kanlı boğuşmada Türk ordusu ağır kayıplar verir. 277 subay şehit, 1.058 subay yaralı, 23 subay esir, 4 subay kaçak, 27 subay belirsiz (şehit, kaçak veya esir) olmak üzere toplam 1.389 subay; 5.436 er şehit, 17.422 er yaralı, 805 er esir, 8.602 er belirsiz (şehit, kaçak veya esir) olmak üzere toplam 39.289 erdir.

Muharebenin başında Batı Cephesi Komutanlığının savaşçı sayısı 6.855 subay ve 122.186 er iken, muharebenin sonunda 6.638 subay ve 133.079 er olduğu tespit edilir. Verilen kayıplar dikkate alındığında muharebe boyunca cephenin 1.163 subay ve 48.783 er ile desteklendiği anlaşılır.

Türk ordusunun hayvan zayıfatı ise büyük çoğunluğu at olmak üzere 929 ölü, 298 yaralı, 434 kaçak, 36 düşman eline geçen, 280 belirsiz (ölü, kaçak veya düşman eline geçmiş) olarak 1.977 dir. Buna karşılık Tekalifi Milliye Emirleriyle halkın elinde bulunan hayvanlara el konulması sonucu muharebenin başında 33.363 olan hayvan sayısı, verilen zayıfata rağmen muharebe sonunda 61.767'ye yükselir.

18 Eylül'de Ankara tarihi bir gün yaşar. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa için karşılama töreni hazırlığı yapılır. Canlı, neşe dolu bir kalabalık Ankara tren istasyonunu, istasyonu Taşhan Meydanı'na bağlayan toprak yolu, Taşhan Meydanı'ndan Hacı Bayram Veli Camii'ne uzanan Karaoğlan ve Hacı Bayram caddelerini doldurur. Özellikle kadınlar, genç kızlar, çocuklar ve ihtiyarlar da karşılamaya gelir. Yunanlılara kaptırılan topraklardan göç ederek Ankara'ya doluşan yersiz yurtsuzlar; Afyon, Kütahya ve Eskişehir yörelerinden kaçıp ta Ankara'dan öteye gidemeyen, kısacası Ankara'yı son sığınak bilenler de bu karşılama törenine katılır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa trenden indikten sonra, önce merasim birliğini denetler. Ardından kendisini karşılamaya gelen bakanların, milletvekillerinin, üst düzeydeki memurların ellerini sıkır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, karşılayıcılarla birlikte istasyonu Taşhan Meydanı'na bağlayan yolda yürümeye başlar. Yolun iki yakasını dolduran Ankaralıların coşku dolu alkışları, sevinç çığlıkları, mutlu göz yaşları arasında ağır ağır yürür.

19 Eylül günü Büyük Millet Meclisi toplanır ve kabul ettiği bir kanunla Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya "Gazi" unvanı ve "Mareşal" rütbesini verir. M. Kemal Paşa, Meclis'in bu kararını şöyle değerlendirir: "Efendiler, diğer bir görevim de, ordu içinde, muharebe safları arasında bizzat muharebeye katılmak ve savaşı bizzat yönetmekti. Bunu da gücümün yettiği ölçüde, hattâ bir kaza sonucu sol kaburga kemiklerimden birinin kırılmış olmasına rağmen, bütün varlığımla en iyi şekilde yapmaya çalıştığımı sanırım. Sakarya Muharebesi'nin sonuna kadar askerî bir rütbem yoktu. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisi'nce bana "Mareşal" rütbesiyle "Gazi" ünvanı verildi⁶⁴."

5. BÜYÜK TAARRUZ

Sakarya Muharebesi sonunda bozguna uğratılan Yunan birlikleri, Sakarya Irmağı'na kadar kovalanır. Başkomutan Mustafa Kemal

Paşa, bir aylık hazırlıktan sonra, Yunanlıları Anadolu'dan atacak kesin sonuçlu bir taarruz yapmayı düşünür. Taarruz hazırlıkları için birliklerden durum raporu alır. Düşünülen saldırının büyük yükünü üstüne alacak olan Birinci Ordu birliklerinin 19 Ekim 1921 günkü durumunu, Birinci Ordu Komutanı bir raporla Batı Cephesi Komutanlığına bildirir. Raporda şöyle denilir:

"Birlikler adeta ellerine çıplak ve kirli bir tüfek verilmiş bir yığın fukara halindedir. Askeri üniformalı yüzde beş insana rastlamadım. Köylü kıyafetleri vücutlarını koruyacak bir halde olsa şükredeceğim. Fakat yarıdan fazlası yırtık palasparalar içinde tamamen mevsimin şiddetine maruz ve mahkûmdur. Kaput, ancak, yüzde beş oranında var; ayakkabılarının yarısı kullanılamayacak durumda. Don, gömlek ve çorap gibi bol olması gereken şeylerde bile ihtiyacın yarısı karşılanabilmiştir. Tüfeklerin dörtte biri süngüsüzdür. Savaşçıların ancak yüzde onunda matara, sırt çantası, torba, beylik, karavana ve saç, siper yapmaya yararlı küçük kazma ve kürek vardır. Askerlerin yarısında fişeklik yoktur. Hayvanların semer ve koşum takımı ihtiyaçları çok büyüktür. Birçok birlikte taşıt olarak kağı vardı. Çadır bezi anka kuşu nevinden ismi işitilen, cismi bilinmeyen bir şeydir. Subayların bir kısmı bile çadırsızdır. Yüzbaşı ve teğmen noksanı fazladır. Bazı çavuşlar hala sivil ve köylü kıyafetindedir.

Birlikleri yürüterek önümden geçirttim. Dururken yine bir anlam ifade eden bu yığınlar, yürüyüşte bütün kusurlarını gösterdiler. Sorduğum sorulara aldığım cevaplar, bazılarına yaptırdığım ufak tefek hareketler eğitim yönünden de çok geri olduklarını ortaya koydu. Bununla birlikte çoğunluğunda kalp kuvvetini belirten parlak gözler gördüm. Bugün havanın iyi olmasına rağmen erlerden açık havada durmaya tahammül edemeyerek titreyenler çoktu...

Yürümek için ayakkabısı; havanın sertliğine karşı çamaşır, elbise, kaput ve portatif çadırı; su için matarası, mermiler için fişekliği, yedek çamaşırı, ekmeği için çantası ve torbası, berkitme için küçük kazma ve küreği olmazsa nasıl yürüyüp, nasıl saldırabilir ve bu sırada ne yiyip içebilir? Nasıl çarpışır, geceyi nasıl geçirebilir ve soğuk havaya karşı koyabilir? Şimdi bile soğuktan doğan çeşitli hastalıklarla uğraşıyoruz, o zaman birliklerde kaç savaşçı kalır? Bu nedenle, eksiklikler giderilmeden, kış mevsiminde menzil hatlarının değiştirilmesini

gerektirecek büyüklükteki saldırılara kalkışılmasını zararlı saymakta ve elimizdeki iyi savunma gücünün hesapsız saldırıyla kaybedilmesinden kaygı duymaktayım.”

Sakarya zaferi, silahça üstün bir kuvvete karşı kazanılmış bir savunma, direnme ve tükenmeme kahramanlığıdır. Büyük taarruz da ise bir saldırı söz konusudur. İlkel araçlar, sayılı cephane, yetersiz silahlarla kesin sonuçlu bir saldırı başarıya ulaşamacağı bilindiği için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, saldırıyı bir yıl ertelemek zorunda kalır. Sakarya Zaferi ile Yunanlıların denize dökülmelerini sağlayan büyük saldırının başladığı 26 Ağustos 1922 günü arasında geçen bir yıllık dönem, “Büyük Hazırlık” dönemi olarak adlandırılır. Zira, cephelerde önemli bir çarpışma olmayan bu dönemde Anadolu’nun bütün kaynakları ordunun beslenmesine, savaşçı sayısının artırılmasına, donatılmasına ve silahlandırılmasına yönlendirilir.

Birlikler silah yönünden bir koleksiyoncu görünümündedir. Birliklerde değişik yapı, tip ve çapta on ayrı tüfek bulunuyordu. Bu tüfeklerin mermileri, süngüleri ve parçaları birbirine uymadığı gibi kullanılışları da farklılık gösteriyordu. Bu durum cephane ikmalini güçleştiriyor, çarpışmalar sırasında mermisi biten yanındaki arkadaşının mermisinden yararlanıyordu. Basit süvari silahı olan kılıçlar bile farklıydı ve süvariler ellerindeki kılıcın tipine göre eğitiliyordu. Süvariler gruplara ayrılıyor, dürtüşe elverişli kılıcı olanlara dürtüş, vuruşa elverişli kılıcı olanlara vuruş eğitimi yaptırılıyordu.

Silah ve cephane birliği sağlamak için bir plan hazırlanır. Silahların her birlikte aynı tip silah olacak biçimde yeniden dağıtımı yapılır. Ardından, her birliğin silahına göre eğitilmesi ne başlanır.

“Büyük Hazırlık Dönemi” boyunca, Ankara’daki “İmalatı Harbiyeciler”, toplara kama ve nişangah yapma, mevcut mermileri eldeki toplara uydurma, fişek doldurma işlerini aralıksız sürdürürler. Ankara’da Demirciler ve Sobacılar Çarşısı’ndaki küçük imalathaneler, Dokuz Numaralı Tekalifi Milliye Emiri gereği görevlendirilen zanaatkarlarla üretim kapasitelerini artırırlar ve Büyük Hazırlık Dönemi boyunca süngü, kılıç, matara üretimine devam ederler.

İstanbul’daki depolarda kaçırılacak silah ve cephane pek kalmamış, bu nedenle, düşmanlıkları dostluğa dönüştürülen Fransa ve İtalya ile öteki Avrupa ülkelerinden silah, cephane ve malzeme satın alınmasına ağırlık verilir. Ayrıca Rusya ve Fransa’dan büyük boyutlara varan silah, cephane ve malzeme yardımı sağlanır.

Ankara’daki “Sınıfı Muhtelif Zabit Namzetleri Talimhane”, ard arda düzenlediği kurslarla ordunun genç ve küçük rütbeli subay ihtiyacını karşılamaya çalışır. Ayrıca, süvari atlarını nallayacak ustaların yetiştirilmesi için kurslar açılır. Yeni silah altına alınanlar birliklerde sıkı bir eğitime tabi tutularak usta birer savaşçı olarak yetiştirilir⁶⁵.

Dünya Müslümanları Sakarya zaferini, Anadolu Türklerinin zaferinden daha çok, Müslümanların Hristiyanlara karşı zaferi olarak kabul eder ve Ankara’yı Müslümanlığın yıkılmaz kalesi sayarlar. Sovyetler Birliği’nin komünist yöneticileri Sakarya Zaferini, Türklerin emperyalizme vurdukları darbe olarak kabul ederler, Fransızlarla 20 Ekim 1921 günü “An-

Mustafa Kemal Paşa birlikleri denetlerken.

kara Antlaşması" imzalanır. Antlaşmaya göre Fransızlar işgal ettikleri Güney Anadolu topraklarından çekilecekler, giderken de 10.089 adet tüfeği, 1.505 sandık cephaneyi ve 10 uçağı Türklere hediye edecekler. Ermenilerle Gümrü Antlaşması yapılmış, fakat daha sonra iktidarı ele geçiren Sovyet yöneticiler, antlaşmanın Türkiye'ye bırakılan topraklara ilişkin maddelerini kabul etmeden önce bir süre beklerler. Zaferden sonra Sovyet yöneticilerinde yumuşama olur ve Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile Kars Antlaşması imzalanır.

Sakarya Zaferinden sonra İngiltere de Ankara'yı resmen tanıır. Ankara'da ilk elçiliği Afganistan açmış ve Elçi Ahmet Han, İkinci İnönü Zaferi'nden sonra Ankara'ya gelerek göreve başlar. Sakarya Zaferi'nden sonra da Sovyetler Birliği ile bu birlik içinde yer alan Buhara ve Azerbaycan Cumhuriyetleri Ankara'da elçilikler açar. Ukrayna Cumhuriyeti'nin Başkomutanı Frunze ile 2 Ocak 1922 günü Ankara'da bir dostluk antlaşması imzalar. Ukrayna Cumhuriyeti Sovyetler Birliği'ne bağlı olmakla birlikte, bu andlaşmanın anlamı vardı.

Büyük Millet Meclisinin ikinci açılış yıldönümü de Ankara'da büyük bir neşe içinde kutlandı. Kutlama töreni Meclis'in yakınındaki Taşhan Meydanı'nda yapıldı. Çeşitli halk oyunları oynandı. Sonra, Ankara'daki okullar ve askeri birlikler Büyük Millet Meclisi önünde resmi geçit yaptılar.

1922 yılında Ramazan Bayramı 28 Mayıs Pazar gününe rastlıyordu. O sabah Ankara-lılar, Meclis'in yanındaki arsaya yerleştirilen topların atışlarıyla uyandı. Çocuklar bayram yerine koşarken, büyükler camileri doldurarak bayram namazını kıldılar ve zafer için dualar ettiler. Meclis önünde de kısa bir tören yapıldı. Mustafa Kemal Paşa, bakanlar ve milletvekilleri zafer için dua ettiler⁶⁶.

Rus Elçisi Aralov Yoldaş yılların Polatlı'sını şöyle anlatır: "Polatlı istasyonunda uzunca bir süre kaldım. Bulunduğumuz yeri tanımak için vagondan çıktık. Bir çayhaneye girdik. Orada ansızın bir tarihte Kırım'dan gelerek burada yerleşen ve Rus dilini unutmamış olan Tatarlara rastladık. Gerçi kimliğimizi gizlemiştik ama, bura halkı Sovyet Rusyalı olduğumuzu hemen anladı. Bizi belediyeye davet ettiler. Konuşmalarımızdan, kasaba halkının, itilaf devletleriyle yapılmakta olan savaşın anlamını çok iyi anladıkları meydana çıktı. Konuşmalarımızdan sonra, Kırım Tatarları bizi, kasabanın

görülecek yerlerini görmeye götürdüler. Askeri fırını gezdirdiler. Fırının düzeni ve lezzetli ekmeği özellikle dikkatimizi çekti⁶⁷."

Mustafa Kemal Paşa, 21 Temmuz 1922 günü Yunanlıları denize dökmek için yapılacak büyük saldırının hazırlıklarını gözden geçirmek amacıyla Ankara'dan cepheye hareket eder. Akşehir'deki Batı Cephesi Komutanlığı karargâhında üst düzeydeki komutanlarla yapılan toplantıda, Ağustos ayının son haftasında kesin sonuçlu büyük saldırının başlatılmasına karar verilir. 4 Ağustos günü kutlanan Kurban Bayramı'na cepheye gidecek yeni birliklerin de katılması, zafer için yapılan dualara bir başka anlam kazanır.

Mustafa Kemal Paşa, cephede bulundugundan Meclis önünde yapılan kutlama törenine ve zafer dualarına katılamaz. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya döndükten sonra, büyük ve kesin sonuçlu saldırıya karar verildiğini sezdirmemek için normal günlük yaşantısını sürdürür. Meclis toplantılarına katılır, Çankaya köşkünde dostlarına ziyafetler verir.

17 Ağustos 1922 günü Ankara'dan gizlice hareket eder ve Konya üzerinden cepheye gider. Bunu gizlemek için Ankara'da çıkan Hakimiyeti Milliye gazetesi 20 Ağustos günü şu haberi yayımlar:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, 21 Ağustos Pazartesi günü öğleden sonra saat 4'de Çankaya'daki köşklerinde şehrimizde bulunan koordiplomatiğe bir ziyafet vereceklerdir. Ziyafete bütün elçiler ve siyasal kişiler hazır bulunacaktır. Birçok kişiye dün bu hususta davetiyeler gönderilmiştir⁶⁸."

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 26 Ağustos günü Afyon'un güneyindeki Kocatepe'den Büyük Millet Meclisi'ne ve Bakanlıklara şu telgrafi çek-er:

"Bugün bütün cephede saldırıya başlanılmıştır. Başarı Allah'tandır." Büyük saldırıyla ilgili gelişmeler, cepheden gönderilen telgraflarla Ankara'ya ulaşır. Gelişmeleri büyük merakla izleyen Ankaralılar Meclis'in önünden ayrılmıyor, gelen haberler en kısa zamanda Ankara'nın en ücra sokaklarına dek hızla yayılır.

26 Ağustos'ta Afyon yakınlarında başlayan 9 Eylül'de İzmir'in alınması ile sonuçlanan büyük saldırıyı, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gönderdiği telgraflardan izleyelim:

Tarihe tanıklık eden Polatlı Tren istasyonu

27 Ağustos 1922 - Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına telgrafı: "... Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kaabiliyeti sebebiyle yüksek Meclis'i tebrik ederim. Komutanlarımızın sevk ve idarede düşman komuta heyetine üstünlüğü belirgin bir surette görülmektedir"

28 Ağustos 1922 - Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e telgrafı: "... Askerlerimiz pek keyiflidir. Yorulmak bilmiyorlar. Bu gece Afyon-Karahisar'daydım, halk şenlik yapıyor."

1 Eylül 1922 - Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'dan millete bildirisinin ilk bölümü 30 Ağustos zaferini müjdeliyordu: (Bildiri Ankara telgrafhanesi aracılığıyla tüm yurda ulaştırılmıştır.

"Büyük ve asil Türk milleti!

Batı Cephesinde 26 Ağustos 1922'den beri başlayan saldırı hareketlerimiz; Afyon Karahisar, Altıntaş, Dumlupınar arasında büyük bir meydan muharebesi biçiminde beş gün beş gece sürdü. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının yiğitlik, şiddet ve sürati, Allah'ın yardımının görünmesine vesile verdi. Zalim ve gururlu düşman ordusunun ana unsurları, akıllara dehşet verecek kesinlikle imha edildi..."

2 Eylül 1922 - Mustafa Kemal Paşa'nın Bakanlar Kurulu'na telgrafı: "... Eskişehir ve Uşak'ın alındığı haberini bekliyorum."

3 Eylül 1922 - Mustafa Kemal Paşa'nın Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e telgrafı. "... Esir alınan Yunan generalleriyle görüştüm. Kendilerini teselli ve misafir ettim. Ailelerine sağlık haberlerini bildirmelerine müsaade ettim."

5 Eylül 1922 - Mustafa Kemal Paşa'nın Bakanlar Kurulu'na telgrafı: "Anadolu'daki Yunan ordusu kesin şekilde yenilmiştir, Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes antlaşması ancak Trakya için söz konusu olabilir."

9 Eylül 1922 - Mustafa Kemal Paşa'nın Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e telgrafı: "Birliklerimiz İzmir doğu sırtlarında düşmanın son direnişini kırdıktan sonra bugün mağlup düşmanla beraber İzmir'imize zaferle girdi. Ben yarın öğleden itibaren İzmir'de bulunacağım. "

12 Eylül 1922 - Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın millete bildirisi: (Telgraf Ankara telgrafhanesi aracılığıyla tüm yurda ulaştırılmıştır.)

"Akdeniz, askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgalanıyor. Ordularımızın kabiliyet ve kudreti, düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza güven verecek bir mükemmellikte kendisini gösterdi. Büyük zafer özellikle senin eserindir. Büyük ve soylu Türk milleti. Anadolu'nun kurtuluşu zaferini tebrik ederken sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından ordularının selamını da sunuyorum. "

Yunan esirleri

Milli Mücadele olarak bilinen 1919'dan 1922 yılına kadar ki zaman diliminde vatanın ve memleketin kurtarılması ve milletin istiklâli için yapılan mücadelede 36.239 kişi şehit olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 4 Ekim 1922 günü Büyük Millet Meclisi'nde konuşma yaparak, büyük zaferin nasıl kazanıldığını anlattı. Konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu:

“Bu Anadolu zaferi, tarihte bir millet tarafından tümüyle benimsenen bir fikrin ne kadar güçlü ve dinç olduğunun en güzel örneği olarak kalacaktır⁶⁹.”

Enver Behnan Şapolyon anılarında: “Atatürk muzaffer olarak Ankara'ya geldi, bütün mebuslar ona karşı çıktılar. Paşa yaya olarak ilerliyordu. Ben onu stadyumun bulunduğu yerden doya doya seyrettim. Coştum ve bağırdım. Ne bahtiyardım ki, büyük kumandanı askerî üniformasıyla gördüm. O ki, iki yüz elli bin kişilik Yunan ordularını vatanın harimi isteminde boğmuştu. O gün bir hiç iken var olmuştuk. Artık Anadolu'yu çizmelerini giymiş bir arslan bekliyordu. Bu millet artık ölüm ve esaret görmeyecekti. O gün, ne güzeldi. Bu güzeller güzeli koç yiğidi hangi ana doğurmuştu? Başında bir kalpak, ayaklarında çizmeler, müşir üniformasını giymişti. Yüzü tunç gibi kıpkırmızı olmuş, gözlerinin içinde zaferin tatlı neşesi belirliyordu.

Henüz kırk iki yaşlarında bu genç mareşal çevik adımlarla, Ankara kalesine doğru ilerliyordu. Halk çılgına dönmüş çırpınarak:

- “Yaşa, Gazi Mustafa Kemal Paşa!” Diye bağırıyor, alkışlıyordu. Gazi Mustafa Kemal, halkın coşkun alkışları arasında hükümet konağına gitti.”

“Bu caddenin tarihî bir günü de, Yunan esirlerinin yaya olarak bu caddeden geçirilmesidir. Esirlerin geleceğini duyunca Meclisin önüne toplandık. Mebuslar Meclisin bahçesindeki seddin üzerine dizilmişlerdi. Biz de Şehir Bahçesinin duvarına dolduk. Gözlerimiz istasyon yolunda idi. Biraz sonra istasyondan bir kfile görüldü. Süngülü askerler arasında binden fazla Yunan esir subayları ağır, ağır ilerliyordu. Herhalde bunların gözleri Ankara kalesinde idi. Bu kaleye Yunan bayrağını asmağı gaye edinmiş olan Yunan kumandanları, şimdi bir gelin edasıyla nazlı, nazlı dalgalanan Türk bayrağına bakıyorlar, akıbetlerini düşünür bir halde pek bitkin idiler. Bu esir kafilesi bize yaklaştığı zaman duyduğum heyecanı, bir daha duyamadım, aman Yarabbi ne manzara idi o. Bizi esir etmek isteyenler şimdi süngüler arasında, hem de önümüzde, ey Kadiri Mutlak, ne büyüksün! Bize bu günleri gösterdin.

Bu esirler arasında general, albay, arkasını harp, her rütbe ve sınıftan Yunan subayı mevcuttu. Esirler tam Meclisin önüne gelince, başlarından kasketlerini çıkardılar, hep bir ağızdan kalın ve ürkek bir sesle:

- “Zito Mustafa Kemal!” diye bağırdıklarını duyduğum dakika, hayatında az adama nasip olan heyecanlı ve tarihî bir an yaşadım ve yaşadık. Halk heyecandan deliye döndü. Bu Yunan subayları ki, Türk subaylarını zorla;

- "Zito Venizelos!" diye bağırmağa mecbur etmişlerdi. Bağırmadı diye, Erkânı Harp Albayı Süleyman Fethi Beyi süngüleyerek öldürmüşlerdi. Biz sessiz bu esirler kafilesini seyrederken, Meclis duvarlarında ayakta duran Vasıf Çınar'ın:

- "Yuha! Dîye bağırın!" demesi, hepimizi uyandırdı. "Zito Mustafa Kemal" seslerine "yuha" sesleri karıştı. Her taraf inliyordu. Ulu Tanrı bu küçük mevkîye hiç bir kulunu düşürmesin. Bundan sonra bunlara limon kabuğu, çürük yumurta yağmağa başladı. Bir kaynaşma oldu. Bunları halk parça, parça edecekti. Ulus Meydanı insanlardan mahşere dönmüştü. Esirler linç edileceklerini anladılar. Süngülü Mehmetçiklere yanaşıyorlardı. Kordon

boyunda esir edilen Türk subaylarını onlar süngülemişlerdi. Fakat, Türk milleti bu küçüklüğü yapmadı. Yalnız yüzlerine tükürdü. Ben de doğru söyleyeyim bunların başına taş attım. Anadolu'yu ateş ve kana boyayanlardan intikam almak istedim. Askerler bunların etrafını sardı, Ulus Meydanına getirilmiş fayton arabalarına bindirildiler, bu suretle canları kurtarıldı. Bunlar Sarıkışla'ya götürüldü, buradan da Kayseri'ye sevk olundu. Trikopis ve eşi, bu kafileye katılmadan Kayseri'ye sürülmüştü. İşte böyle heyecanlı bir gün yaşadık. Zaferin neşesini doya, doya içtik. Ah, o Millî Mücadele günlerinin heyecanla dolu Ankara'sı. Sen ne büyük bir ruh taşıyordun⁷⁰."

Sakarya Şehitler Abidesi